

М. С. ВАШУЛЕНКО, О. І. МЕЛЬНИЧАЙКО

РІДНА МОВА

3

ЧАСТИНА ДРУГА

ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЙ,

абрикóс

асфáльт

вокзáл

автомобíль

банкíр

горизóнт

агронóм

бензín

гримíти

адрéса

бетóн

грíм

áйстра

бібліотéка

депутáт

акварíум

велосипéd

децимéтр

апельсín

верблúд

дирéктор

апетít

вóгнище

елéктрика

НАГОЛОШУЙ, ПИШИ:

кипі́ти

крини́ця

сантиме́тр

кишце́ня

кукурудза

секунда

колекти́в

мета́л

спаси́бі

комба́йн

мину́лий

триво́га

комбайне́р

очере́т

фе́рмер

комп'ю́тер

пири́г

хвили́на

коридо́р

пшени́ця

черемха

космона́вт

ра́діо

черешня

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *Михайла Вербицького*
Слова *Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко

РІДНА МОВА

Підручник для 3 класу

Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України

Частина друга

БІБЛІОТЕКА СШ № 46
Красногвардійського району
м. Дніпропетровська

Київ «Освіта» 2003

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11—1083 від 20.03.03)

Художник Ю. В. Мітченко

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

 — межа матеріалу кожного уроку

 — основні теоретичні відомості; жирним шрифтом виділено матеріал для запам'ятовування

 — додатковий теоретичний матеріал

 — домашнє завдання

Права авторів та видавничі права ДСВ «Освіта» захищені Законом України Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. (зі змінами від 1.07.2001 р.).

Друкування копіювання книги або її частини, будь-які інші контрафактні видання тиснуть на собою відповідальність згідно зі ст. 52 цього Закону.

© М. С. Вануленко, О. І. Мельничко, 2003

© Видавництво «Освіта», художнє оформлення, 2003

§ 1. Загальне поняття про частини мови

1. П о п р а ц ю й т е р а з о м!

1. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Важко переживають зимову негоду синиці. Вчені підраховали, що до весни доживають лише одна-дві пташки з десяти. Не мороз у тому винен, а голод. «Зелені патрулі» мають допомагати цим красивим, корисним і довірливим пташкам. Зробіть для них годівнички і кладіть туди щодня соняшникове, конопляне і гарбузове насіння, овес, крихти хліба. Дуже люблять синички й несолоне сало.

З журналу «Барвінок»

2. Вишишіть з тексту у три стовпчики: 1) слова — назви предметів; 2) слова, що означають дію; 3) слова, які називають ознаки предметів.

Слова, що є назвами предметів, називаються і м е н н и к а м и. Іменники відповідають на питання *х т о? щ о?* Наприклад: *людина, заєць, голуб, дерево, зелень, праця.*

Слова, що називають ознаки предметів, називаються п р и к м е т н и к а м и. Прикметники відповідають на питання *я к и й? я к а? я к о? я к і?* Наприклад: *зелений (сад), зелена (огорожа), зелене (поле), зелені (луки).*

Слова, що означають дію, називаються д і є с л о в а м и. Дієслова відповідають на питання *щ о р о б и т ь? щ о р о б л я т ь? щ о р о б и в? щ о з р о б и в? щ о б у д е р о б и т и?* Наприклад: *зеленіє, зеленіють, зеленів, позеленів, буде зеленіти.*

2. 1. Прочитай. Випиши у три стовпчики іменники, прикметники і дієслова.

ВІХОЛА

Подув пронизливий холодний вітер. Захиталися, зашуміли голі дерева.

Пішов густий сніг. Сердитий вітер накинувся на нього. Підхопив, закрутив над селом.

Всю ніч лютувала віхола. Вона жбурляла сніг у вікна, завивала і лякала дітей.

Віхола — завірюха.

2. Спиши перший абзац. Підкресли у реченнях підмети і присудки.

В і з ь м и д о у в а г и! Іменник, прикметник і дієслово — це частини мови.

До частин мови належать і службові слова, наприклад: *в, на, під, над, перед, до, за, без, від, із-за та ін.* Це прийменники, вони найчастіше вживаються разом з іменниками.

І, й, та, а, але — це сполучники, вони сполучають між собою слова і речення.

Прийменники і сполучники — с л у ж б о в і частини мови.

3. П о м і р к у й т е р а з о м!

1. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Українські назви місяців мають суто українське походження. І в різних місцевостях України кожен місяць міг мати свою народну назву. Наприклад, січень називали *студнем, прбсинцем, сніговиком, вогневиком, тріскуном, шипуном, льодовиком, сніжнем, лютовієм*. Неважко здогадатися, що всі ці назви пов'язані із суворим характером цього першого місяця року.

А слово *січень* також пояснюють по-різному: *бо січе він снігом; бо в цей час сікли (рубали) ліс; бо доводилося селянам сікти для худоби дрібні гілки, солому на корм.*

2. А як можна пояснити назви інших місяців року: лютий, березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад, грудень?

3. Своє міркування про походження назви одного з місяців (на вибір) запиши. Вживай у тексті службові частини мови.

Січень січе та морозить, а господар з лису дрова возить.

4. Спиши. До кожної групи іменників добери загальну назву.

Жито, рис, пшениця, овес —

Абрикос, слива, черешня, апельсин —

Черемха, горобина, каштан —

Понеділок, четвер, п'ятниця —

Доба, хвилина, секунда, століття —

Метр, сантиметр, дециметр —

С л о в а д л я д о в і д к и: міри довжини, міри часу, зернові культури, садові дерева, декоративні дерева, дні тижня.

сантимéтр

децимéтр

6. 1. Допиши речення.

Ведмідь, рись, бобер — це звірі, а сорока і грак —

Окунь, щука, лящ — це риби, а муха, оса, джміль —

2. Побудуй усно подібні речення про інших тварин.

6. Продовж діалог. Запиши продовження.

— Як добре, що якийсь мудрий чоловік придумав школу. Я так люблю ходити до школи. Стільки нового пізнаю щодня! А ти?

— Я? Не знаю... Я хотів би, щоб ще тривали зимові канікули. Надворі так гарно! Стільки цікавих зимових розваг! А треба йти до школи...

ШКОЛА

Ну, прокидайтеся, діти.
Ранок — до книжки пора!
Сонечко всміло залити
все посереду двора!

Швидше вдягайтесь до школи!
Кращі прогаєте дні,—
пізно вертати,— ніколи
їх не повернете, ні!

Павло Грабовський

2. Вивчи вірш напам'ять. Запиши з пам'яті два спонукальні речення. Підкресли в них іменники.

*Школа — святиня і надія народу
(Василь Сухомлинський)*

8. Розкажи, якими були твої зимові канікули. Якими корисними й цікавими справами тобі довелося займатися?

Пам'ятай про культуру мовлення!
Говори вдумливо й виразно!
Пиши уважно й охайно!
Ретельно звіряй написане!

9. 1. Прочитай текст. Поясни, які букви пропущено.

Степ. Здається, немає йому кінця-краю. Вільно гуляє вітер. Нав..сні в ст..ну цвітуть червоні тюльпани, фіолетові, жовті і сині іриси, блакитний барвінок, білі конвалії. Духмяно пахнуть м'ята, чебрець, полин, кульбаба, кропива, ч..стотіл. Це зéмлі державного заповідника Асканія-Нова, що на Херсонщині.

Тут ж..вуть л..сиці, тхори, ласки, їжаки, вужі, жовточереві пóлози, ящірки і навіть отруйні ст..пові гадуки.

2. Випиши з тексту іменники за групами.

Назви рослин:

Назви тварин:

10. Прочитай текст і вдоскональ його, замінивши слова, які повторюються. Скористайся довідкою.

НЕЗАВАРОМ ВЕСНА

Надворі сонячний день.

Діти вийшли у двір. Дітям весело. Діти граються м'ячем.

До дітей підбіг собака. Діти кинули йому м'яч. Собака вхопив м'яч і приніс дітям.

С л о в а д л я д о в і д к и : хлопчики і дівчатка, малята, дошкільнята, вони, усі, він, Бровко, їм.

11. 1. Спиши. Підкресли споріднені слова. На які питання вони відповідають? Що означають? До яких частин мови належать?

1. Соковита зелень; зелений гайок; зеленіє поле.

2. Сліпуча білизна; білий сніг; біліє навколо.

3. Старанний працівник; корисна праця; працьовиті руки; працює добре.

2. Із сполученнями слів останньої групи склади зв'язну розповідь. У розповіді вживай службові частини мови.

Хто працює, той і має

12. 1. Пошир речення. Запиши. Головні члени речення підкресли.

1. Хворих лікує

2. Дітей у школі навчає

3. Комбайн водить

комбайн

комбайнер і комбайнер

2. У кожному реченні знайди спільнокореневі слова.

дієслова. Запиши за зразком.

дзвін	—	дзвінкий	—	дзвенить
сум	—	...	—	...
дружба	—	...	—	...
старість	—	...	—	...
молодь	—	...	—	...

2. Зі словами першого рядка склади речення. Яким членом речення є іменник?

14. Склади речення за питаннями. Запиши. Якими членами є іменники, прикметники і дієслова в цих реченнях?

1. Який? хто? що робить? що?
2. Хто? що робить? де?

15. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнок.

2. Розкажіть, що зображено на малюнку. У розповіді вживайте іменники, прикметники і дієслова. Не забувайте про синоніми. Запишіть свою розповідь, дівравши до неї заголовок.

16. 1. Прочитай.

Велосипед, подорожник, черевики, автобус, смородина, агрус, м'ята, тролейбус, сандалі, малина, кропива, ромашка, автомобіль, чоботи, ожина.

2. Запиши подані іменники за групами.

Лікарські рослини:

Кущі:

Транспорт:

Взуття:

Ніг не має, а по дорозі ганяє.

Правильно вимовляй і пиши:

кропива́

чо́боти

а́грус

череви́ки

кульба́ба

хви́лина

ожи́на

секунда́

м'я́та

автомо́биль

17. 1. Прочитай текст і добери заголовок. Яка мета тексту?

По лозняку та вільшанику, що за горідом, неначе багаття палахкотить. То від червоних кетягів на калинових кущах. Ламати їх саме час. Бо ягоди вже прихопив морозець, а від того вони солодшають.

— Кращих ліків, ніж калина та малина, годі й шукати, — каже бабуся.

Василь Чухліб

2. До яких слів тексту можна поставити питання, а до яких — ні?

18. 1. Прочитай текст. Про що ти з нього довідався? Яка головна думка тексту?

Хліб і рушник — одвічні людські символи. Хліб і сіль на вишитому рушнику завжди були високою ознакою гостинності українського народу. Кожному, хто приходив з чистими помислами, підносили ці давні слов'янські святині.

арванати рушник, поцлувати хліб — символізувало єдність, алагоду, глибоку пошану до тих, хто виявив її. Цей звичай, що пройшов крізь віки, є доброю народною традицією і в наш час.

За Василем Скуртівським

Помисел — тут: намір.

2. Знайди в тексті відомі тобі частини мови. Випиши по кілька слів, що належать до кожної з них.

3. Поясни, чому в слові *слов'янські* є апостроф, а в слові *святині* його немає.

4. Зроби ілюстрацію до тексту — намалюй хліб, який лежить на святковому столі.

ІМЕННИК

§ 2. Загальне поняття про іменник

10. Поміркуйте разом!

Розгляньте малюнки. Назвіть зображені на них предмети.

На яке питання відповідають назви людей і тварин (істот)?

На яке питання відповідають назви рослин і речей (неістот)?

Правильно вимовляй і пиши:

ведмідь	кукурудза
голуб	суніця
шпак	полуніця
вівця	тройнда
метелик	тополя

Іменники, що є назвами істот (людей і тварин), відповідають на питання **х т о?**

Іменники, що є назвами неістот, відповідають на питання **щ о?**

20. 1. Прочитай слова.

Космонавт, метелик, пшениця, банкір, шахтар, учениця, тракторист, кукурудза, бджола, ведмідь, верблюд, джміль, черешня, дятел, фіалка, снігур, береза, айстра, фермер, агроном.

2. Випиши іменники за групами.

Люди:

Тварини:

Рослини:

банкір

фермер

агроном

21. 1. Прочитай вірш.

ЩО Я ЛЮБЛЮ

Люблю матусю, батька люблю,
люблю хатину рідну свою,
і рідну школу, і вчителів,
село, де вперше сонце зустрів,
люблю в криниці блакитну глиб
і лан, що родить для мене хліб,
садок, з якого грушки несу,
горбок, де білі вівці пасу,
бо ті горбочки, лани, ліси —
для мене повні добра й краси,
бо все, що бачу навколо я, —
то любя, рідна моя земля!

Марі́тка Підгірні́ка

2. Випиши з вірша виділені іменники за групами.

Назви істот:

Назви неістот:

3. Познач будову слів: *хатину, садок, грушки, горбочки.*

Рідна земля і в жмені мила.

2. 1. Прочитай і відгадай загадки. Запам'ятай ті, що тобі особливо сподобалися.

1. У зеленому лісочку,
під мережаним листочком,
червоніє невеличка
спіла ягідка
2. Хто це сплів ажурні сіті
на густих зелених вітах?
Кажуть, майстер той без рук —
звичайнісінький
3. Моє тіло — під землею,
кучерики — понад нею.
Любить мене кожна юшка.
Називаюсь я
4. Крила маю, а не птах,
розважаюсь у квітках.
А за мій мажорний звук
називають мене

2. Запиши відгадки. В дужках поряд напиши питання, на які відповідають ці іменники.

3. Які ще загадки про тварин і рослини ти знаєш?

3. П о п р а ц ю й з і с л о в н и к о м ! Випиши з орфографічного словника по п'ять іменників, які відповідають на питання *х т о ? і щ о ?*

4. 1. Прочитай речення.

1. Поважати можна того, хто заслуговує на повагу. 2. Не можна ледарювати, коли всі працюють.

3. Не можна сидіти, коли стоїть доросла людина.
4. Умій поважати працю батьків.
2. Спиши. Підкресли іменники. Усно постав до них питання.

*Сонце прикрашає землю, а праця —
людину.*

26. 1. Розглянь малюнок.

2. Розкажи, чи правильно поведуться діти.
3. Напиши про те, як треба поводитися взимку біля замерз-
лих водойм.

26. 1. Прочитай казку.

ЗАЙЧИК І ГОРОБІНА

Засипало снігом землю. Нема чого їсти зайчи-
кові. Побачив він червоні ягоди на горобині. Вігає
навколо дерева, а ягоди — високо. Просить зайчик:

«Дай мені, горобино, одне гроно ягідок». А горобина й каже: «Попроси вітра, він і відірве».

Попросив зайчик вітра. Прилетів вітер, гоїдає, трусить горобину. Відірвалося гроно ягід, упало на сніг. Їсть зайчик ягоди, дякує вітрові.

Василь Сухомлинський

Гроно — скупчення плодів на одній гілочці; китиця.

2. Спробуй скласти власну казку про те, як щедра горобина підгодовує пташок. Запиши, дівравши заголовок.

Правильно вимовляй і пиши:

горобіна	ім'я
гроно	прізвище
навколо	пам'ятник

§ 3.

**Власні і загальні іменники.
Велика буква у власних іменниках**

27. Прочитай і спиши текст. Підкресли слова, які означають власні назви. Зверни увагу на те, з якої букви написані ці слова.

Місто Канів стоїть на високому правому березі Дніпра. Тут похований великий український поет Тарас Григорович Шевченко. Раніше гору, на якій знаходяться могила і пам'ятник поета, називали Чернечою. А нині в народі її називають Тарасовою. Щодня йдуть на цю гору люди, щоб уклонитися Великому Кобзареві.

Прізвища, імена, по батькові людей, клички тварин, назви країн, міст, сіл, вулиць, річок, гір, морів — це в л а с н і іменники (власні назви). Наприклад: *Шевченко, Київ, Дніпро, Карпати*. Власні іменники пишуться з великої букви.

28. 1. Добери з довідки загальну назву для кожної групи власних назв і запиши.

Київ, Луганськ, Херсон, Полтава, Ужгород, Львів —

Шевченко, Франко, Тичина, Рильський —

Сергіївна, Миколайович, Василівна —

Сергій, Василь, Олена, Йосип —

Веселка, Рябуха, Чорнушка, Димок —

С л о в а д л я д о в і д к и: клички тварин, прізвища, імена, по батькові, міста.

2. З якої букви пишуться власні назви? А з якої — загальні?

театр

Загальні іменники — це назви, що даються багатьом предметам. Наприклад: *місто, село, театр*. Загальні іменники пишуться з малої букви.

29. 1. Прочитай текст. Які власні назви в ньому вжито? Яку загальну назву можна до них дібрати?

СУЗІР'Я НАД НАМИ

Уночі ми зачаровано дивимося на іскристі сузір'я. Багато з них ще у глибоку давнину були названі іменами тварин. Нині число основних

сузір'їв збігається з числом місяців у році. Це — Козеріг, Водолій, Риби, Баран (або Овен), Бик (або Тілець), Близнюки, Рак, Лев, Діва, Терезі, Скорпіон, Стрілець.

Кожне сузір'я має свої дні. Зараз ми перебуваємо під сузір'ям Водолія, яке світить нам з 21 січня по 20 лютого. А потім його змінять Риби...

За Віктором Запорожцем

2. А чи знаєш ти, під яким сузір'ям народився?

3. Випиши з тексту назви сузір'їв.

30. 1. Спиши вислови. Поясни, як ти їх розумієш.

1. Людина без Вітчизни, як соловей без пісні.

2. Під синім небом України зазолотилися жита.

2. У другому реченні підкресли головні і другорядні члени. Скажи, якими частинами мови вони виражені.

31. 1. Прочитай текст. У якому значенні — прямому чи переносному — вжито заголовок?

НА СЬОМОМУ НЕБІ

У 1983 році на світовому чемпіонаті з легкої атлетики в Гельсінкі український спортсмен Сергій Бубка був дебютантом. Але його стрибок з жердиною у висоту став головною несподіванкою для всіх.

У наступному році в Братиславі Сергій першим у світі подолав планку на висоті 5 м 85 см. Відтоді йому вдавалися рекордні стрибки в Римі, Лондоні, Парижі. А в Москві на Іграх доброї волі Бубка подолав, здавалося б, неймовірну висоту — 6 м 1 см.

Дебютант — особа, що вперше бере участь у якійсь події.

2. Випиши назви міст, вжиті в тексті. Спробуй з'ясувати, столицями яких країн світу є ці міста.

32. 1. Запиши, де хто живе.

У Болгарії — болгари; у Польщі — ...; в Італії — ...; в Естонії —

2. А де живуть іспанці, французи, американці, англійці?
3. В Україні проживають представники багатьох національностей. Запиши назви кількох з них.

88. 1. Прочитай текст.

ЛЕСИНА МУЗИКА

На мою думку, грала Леся дуже гарно. Її музику було надзвичайно приємно слухати. Леся мала хороший слух. А найбільше любила грати твори Ветхóвена, Шúмана, Шúберта, Мендельсóна, Шопéна. Часто виконувала баркарóлу Чайкóвського. Грала українські народні пісні, оброблені Лисенком.

Любила Леся імпровізувати. Свої імпровізації вона грала найчастіше вечорами — без світла, в темряві, коли не дуже хтось слухав. Це була наче не музика, а розмова зі «своїм давнім другом», як вона називала фортепіано. Ми дуже любили цю Лесину музику...

Якби не хвороба, то Леся, напевно, стала б композитором.

За Ольгою Косач-Кривенюк

Баркарóла — музичний твір.

Імпровізувати — робити щось без попередньої підготовки.

2. Поясни написання слів з великої букви. Спиши перший абзац тексту.

34. Спиши, вставляючи з довідки пропущені загальні іменники. Підкресли власні іменники.

1. Багато віршів для дітей написала ... Любов Забашта. 2. Опері для дітей «Коза-дереза» і «Пан Коцький» створив ... Микола Лисенко. 3. ... Павло Попович і Леонід Каденюк з дитинства мріяли про космічні польоти. 4. Українська ... Ніна Матвієнко задушевно виконує народні пісні.

С л о в а д л я д о в і д к и: поетеса, композитор, співачка, космонавти.

35. Прогуляйся вулицями чи околицею свого міста (села). Придивись, чи немає там куточка природи, який потребує допомоги. Напиши або розкажи про це в класі. Порадься зі своїми товаришами й учителем, як допомогти природі.

36. 1. Прочитай вірш.

ЖИВА ВОДА

Жива вода дає життя
всьому живому в світі,
якщо живе жива вода,
тоді земля у цвіті.
Не треба вибухів війни,
живи, жива водице,
для праці хай ростуть сини
і жито колоситься.

Любов Забашта

2. Випиши в один рядок спільнокореневі слова, а в інший — одне й те саме слово з різними закінченнями (різні форми слова).

37. Розподіли подані іменники за групами і запиши.

Гроза, перемога, сніг, сум, грім, блискавка, метелиця, гордість, демонстрація, хвилювання, з'їзд, ожеледь.

Події: мітинг, ...

апетит

грім

Явища природи: вітер, ...

Почуття: радість, ...

гриміти

38. 1. Прочитай речення. Якими частинами мови є виділені слова?

1. Білий іній іскриться у променях сонця.
2. Снігова білизна покрила землю. 3. Молодий хлопець біжить на лижах. 4. У змаганнях брала участь молодь району.

2. Спиши. Підкресли в реченнях підмети і присудки.

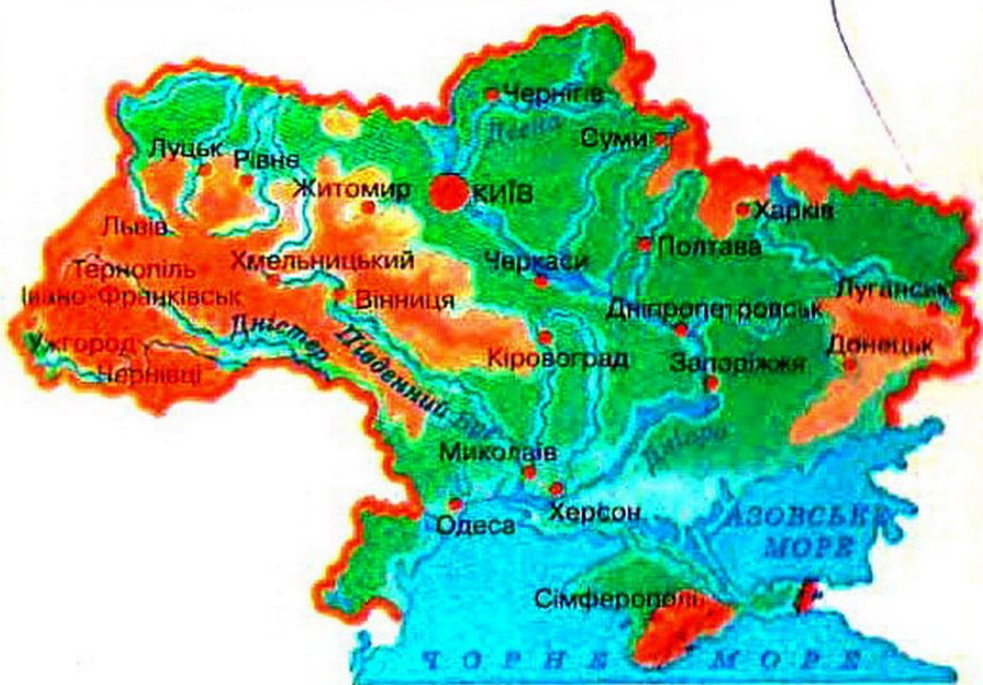
39. 1. До поданих слів, що називають ознаки предметів (прикметників), добери за зразком спільнокореневі слова — іменники і запиши.

Я к и й?	Щ о?	Я к и й?	Щ о?
смачний	— смак	молодий	— молодість
зелений	— ...	старий	— ...
апетитний	— ...	чемний	— ...
широкий	— ...	гнучкий	— ...
глибокий	— ...	швидкий	— ...
смішний	— ...	щирий	— ...

2. У дібраних словах другого стовпчика познач корінь і суфікс.

40. П о п р а ц ю й т е р а з о м!

1. Розгляньте географічну карту України.

2. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання.

1. Які кольори є на карті?

2. Що позначено зеленим, коричневим, голубим, червоним кольорами?

3. Розкажіть, що ви бачите на карті. Використовуйте у своїй розповіді іменники, що є власними і загальними назвами.

4. Запишіть назви кількох міст України.

1. До поданих слів добери протилежні за значенням і запиши. Познач корінь і закінчення у словах.

зим[а]	—	літ[о]	спокій	— ...	гора	— ...
добро	—	...	холод	— ...	ніч	— ...
радість	—	...	суша	— ...	ранок	— ...
сила	—	...	сухий	— ...	південь	— ...

2. З двома парами слів склади і запиши речення.

З р а з о к.

За добро тебе похваляють, а за зло осудять.

2. 1. До слів, які відповідають на питання **щ о р ó б и т ь?** (дієслів), добери спільнокореневі іменники. Що вони означають?

Щ о р ó б и т ь?	Щ о?	Щ о р ó б и т ь?	Х т о?
читає	— читання	мурує	— муляр
пише	— ...	читає	— ...
сміється	— ...	тче	— ...
полює	— ...	бігає	— ...
малює	— ...	плаває	— ...
летить	— ...	співає	— ...

2. З однією парою слів (на вибір) склади і запиши речення. Підкресли підмет і присудок.

Вимовляй:

[с'м'ійсц':а]

[ч:е]

Пиши:

сміється

тче

3. 1. Прочитай вірш.

Ой весела в нас зима,
веселішої нема,—
грає срібними зірками,
в'ється синіми димками,
снігом землю обійма.

2. Випиши іменники із залежними від них прикметниками. У дужках запиши питання від іменника до прикметника.

44. Розглянь малюнки і скажи, які дії на них зображено. Запиши назви дій іменниками. При потребі користуйся довідкою.

С л о в а д л я д о в і д к и: біг, катання, спускання, гра.

45. 1. Прочитай народні прикмети.

1. Багато шишок на соснах та ялинах — на врожай жита і пшениці. 2. Рясно цвіте горобина — на добрий урожай льону. 3. Купчасті хмари надвечір не зникають — погіршиться погода, задощить.

2. Випиши частини мови за групами: іменники, прикметники, дієслова.

3. Розкажи, що ти знаєш про ці частини мови.

46. 1. Прочитай опис степу. Які загальні назви в ньому вжито?

І уявляється мені степ. Широкий, необмежений, незайманий степ. Передранішній вітер злегка хвилює траву. Бліде небо мигтить зірками на блакиті, що оповила степову далечінь... Чорніють здалеку високі лози.

За Михайлом Коцюбинським

2. Знайди в тексті речення, яке відповідає такій схемі:

=====

3. Спиши це речення, усно встанови зв'язок між його членами.

Правильно вимовляй і пиши:

далечінь

ковзані

степ

ліжі

хвилює

санчата

47. 1. Розглянь малюнок і за початком розповіді пофантазуй.

Жили собі троє нерозлучних друзів.

— А чи не полетіти нам у ракеті на Місяць? — запропонував Олег...

2. Підготуй розповідь про подорож хлоп'ят.

§ 4. Рід іменників (чоловічий, жіночий, середній)

48. Поміркуйте разом!

1. Кого так називають — осіб чоловічої чи жіночої статі?

Учитель, вихователь, учень, школяр, українець.
Учителька, вихователька, учениця, школярка,
українка.

2. Наведіть ще подібні приклади.

3. А так кого називають?

Горобенятко, дитятко, слоненятко, курча, лоша.

49. Спиши, вставляючи замість крапок слова *мій, моя, моє, він, вона, воно*.

1. ... брат — агроном, ... працює в полі.

2. ... сестра — вчителька, ... працює в школі.

3. ... пальто висить у шафі, ... нове.

Іменники бувають чоловічого, жіночого і середнього роду.

Іменники, до яких можна додати слова *мій, він*, — чоловічого роду: *учень, космонавт, агроном, клен, голуб, джміль, пенал, край, завод*.

Іменники, до яких можна додати слова *моя, вона*, — жіночого роду: *учениця, бабуся, бджола, липа, криниця, весна*.

Іменники, до яких можна додати слова *моє, воно*, — середнього роду: *дівча, голуб'ятко, небо, пальто, життя, колосся*.

50. 1. Випиши іменники у три стовпчики, розподіливши їх за родами.

Ведмедик, іграшка, вікно, лялька, хустина, олівець, ручка, перо, зошит, книжка, пенал, серце,

електрика, малюнок, блюдо, стіл, радіо, поле,
Івась, Оленка, дядько, небо, пиріг, панчоха.

2. Познач закінчення в іменниках.

В и к о н у й т а к:

Чол. рід Жін. рід Середн. рід
(мій, він) (моя, вона) (моє, воно)
ведмедик іграшка вікно

еле́ктрика

ра́діо

Правильно вимовляй і пиши:

шка́рпéтки

і́грашка

панчо́хи

хусти́на

ля́лька

оли́вець

51. 1. Прочитай текст. Знайди у ньому іменники чоловічого, жіночого і середнього роду. Щоб не помилитися, додавай до них слова, зазначені у правилі.

Зір і слух — це дорогоцінні людські скарби. Вони разом із здатністю говорити дають нам можливість сприймати навколишнє середовище, спілкуватися з людьми. У процесі такого спілкування людина постійно вчиться, розвивається, збагачується новими знаннями.

2. Випиши окремо іменники чоловічого, жіночого і середнього роду.

52. 1. Прочитай. Зверни увагу на іменники, вжиті у вірші. З якою метою авторка дібрала ці іменники?

МІЙ РУШНИК

Як веселка, мій рушник
різнокольниковий!
Все я вишила на нім:

луки і дїброви,
рїчку, жито, синїй льон,
татуся на полі,
з бїлим бантиком дзвінок,
що у нашїй школі.

Марія Чепурна

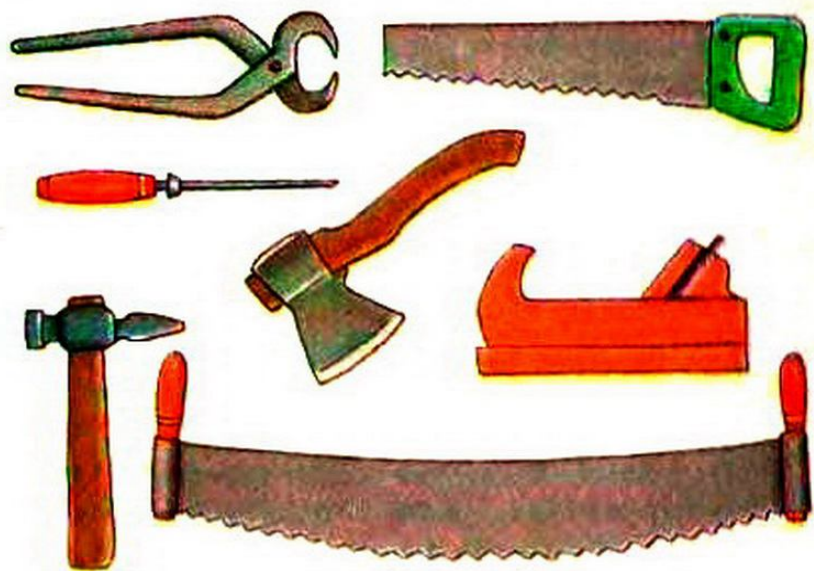
2. Визнач рїд видїлених їменникїв. Які закїнчення вони мають?

63. 1. Прочитай і спиши. Над видїленими їменниками напиши скорочено рїд (ч. р., ж. р., с. р.). А чим цікаве слово *обценьки*?

У моїй столярнї
їнструменти гарнї:
ї обценьки, ї пила,
ще ї сокира немала.
Молоток, рубанок,
долотó, фуганок.

Самуїл Маршак

2. Розглянь малюнок. Розкажи, для чо́го служать зображенї їнструменти.

3. Які ще їнструменти ти знаєш? Назви їх, розкажи, що ними роблять.

54. 1. Прочитай прислів'я. Про що в них ідеться?

1. Землю прикрашає сонце, а людину — праця.
2. Зерно дозріває в землі, а людина — в труді.
3. Зроблено наспіх — зроблено на сміх.
4. Лінивому завжди ніколи.

2. Спиши перше і друге прислів'я. Підкресли іменники. Усно скажи, якого вони роду.

55. 1. Прочитай текст. Яка його головна думка?

ПШЕНИЧНИЙ КОЛОСОК

Сергійків брат Максим пішов служити в армію. Незабаром він надіслав додому лист. Писав, що служить далеко-далеко, біля самого моря.

«Сергійку, — писав брат, — піди в поле, зірви колосок, поклади в конверт і надішли мені».

— Навіщо йому колосок? — здивувався Сергійко.

Поклав хлопчик колосок у конверт і написав: «Я зірвав колосок на ниві, що починається за нашою хатою». І як тільки написав ці слова, зразу ж здогадався, навіщо братові колосок.

За Василем Сухомлинським

2. Випиши виділені іменники, визнач їх рід, познач закінчення. А якщо в слові закінчення немає, як тоді позначиш?

пшени́ця

56. 1. Прочитай і відгадай загадки.

1. У світі одна ^{звезда} — всім потрібна вона. 2. Я труд поважаю: все літо у полі, до гаю літаю, збираю медок із різних квіток; кого не злюблю, то жалом колю. 3. Воно належить мені, але інші вживають його частіше, ніж я. 4. Поясок ясний зіткала, небо все обперезала. Після дощукі з'явилась — ніжнобарвно заіскрилась.

2. Запиши іменники-відгадки і виділені іменники так, щоб вони відповідали на питання **х т о? щ о?** В дужках зазнач їх рід.

З а п и т а н н я і з а в д а н н я д л я п о в т о р е н н я

1. Якого роду бувають іменники?
2. Які слова допомагають визначити рід іменників?
3. Які закінчення найчастіше бувають в іменниках жіночого роду? А середнього?
4. Відшукай у словнику по три іменники чоловічого, жіночого і середнього роду. Випиши їх. З трьома іменниками різного роду склади і запиши речення.

§ 5.

З м і н ю в а н н я і м е н н и к і в з а ч и с л а м и (о д н и н а і м н о ж и н а)

67. П о м і р к у й т е р а з о м! Прочитайте вірш. Які з виділених іменників означають один предмет, а які — багато предметів?

П Р И К О Р Д О Н Н И Й М І С Т

На широкій,
буйній Тисі
став на повний зріст
дужий велетень
плечистий —
прикордонний міст.

І до нас
угорці, чехи
в гості йдуть по нім.
Наші руки
міст єднає
в потиску міцнім.

Степан Жупанин

68. 1. Прочитай текст.

Там, на деснянських лугах, серед шовкових трав, під високими вербами, ходить моє дитинство. Там росяні прохолодні світанки, золоті від сонця дні й тихі задумливі вечори. Там плавають хитрі щуки, й довірливі окуні, і мудрі соми-дідугани. Там чапля стоїть на одній нозі, когось виглядає.

Василь Чухліб

2. Випиши в стовпчик іменники, що означають багато предметів. Через риску запиши назви одного предмета.

Іменники мають два числа: о д н и н у і м н о ж и н у.

Іменники, що означають один предмет, вживаються

Іменники, що означають два і більше предметів, вживаються в мн о ж и н і: автомобілі, полиці, книжки, моря.

59. Зміни іменники за зразком. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Однина	Множина	Множина	Однина		
числ[о]	—	числ[а]	степ[і]	—	степ
кр..ло	—	...	д..рева	—	...
оз..ро	—	...	с..рця	—	...
пл..че	—	...	л..ни	—	...
в..сло	—	...	гр..би	—	...

60. 1. Прочитай слова. Визнач рід іменників. Постав ці іменники у множині. Запиши слова парами, познач наголос. У разі потреби звернись до словника.

агроном	хвилина	вікно
календар	секунда	перо
трактор	тиждень	місто
комбайн	адреса	поле
горизонт	яблуня	вогнище

З р а з о к.

Тіждень — тижні.

2. З двома іменниками (на вибір) склади речення. Якими членами речення вони є?

Правильно вимовляй і пиши:

конвѐрт	телегрáма
ті́ждень	мі́сто
неділя	вúлиця
календáр	пóшта
вѐресень	поштáр

61. 1. Прочитай текст. Додай пропущені закінчення іменників.

Був кінець червня. Довкола зеленими теплими хвилями шуміли поля. Уже звелися на зріст вусаті

лчмен. і життя, мало не під рукою доторкати до трав! І весь світ був квітучим, запахним. Він ніс тільки добро, і двоє хлопчиків, бігаючи наввипередки, сміялися легко, безжурно, щиро.

Віктор Терен

2. Спиши, вставляючи пропущені закінчення.
3. Як ти думаєш, чому діти так сміялися?

- 62.** 1. Зміни слова так, щоб наголос у них перейшов з кореня на закінчення і навпаки. Правильно вимовляй звуки, позначені виділеними буквами.

гілка	—	гілкі́	плече́	—	плéчі
казка	—	...	село	—	...
стежка	—	...	весло	—	...
книжка	—	...	верба	—	...

2. Визнач, які іменники вжито в однині, а які — у множині.

- 63.** 1. Прочитай текст і спиши.

Куди подівся лагідний вітерець? Дужий вітрище рве тремтливі віти дерев, хилить голови золотокорим соснам, хмару за хмарою в червоне сонце шпурляє. От-от впаде на ліс насуплений вечір.

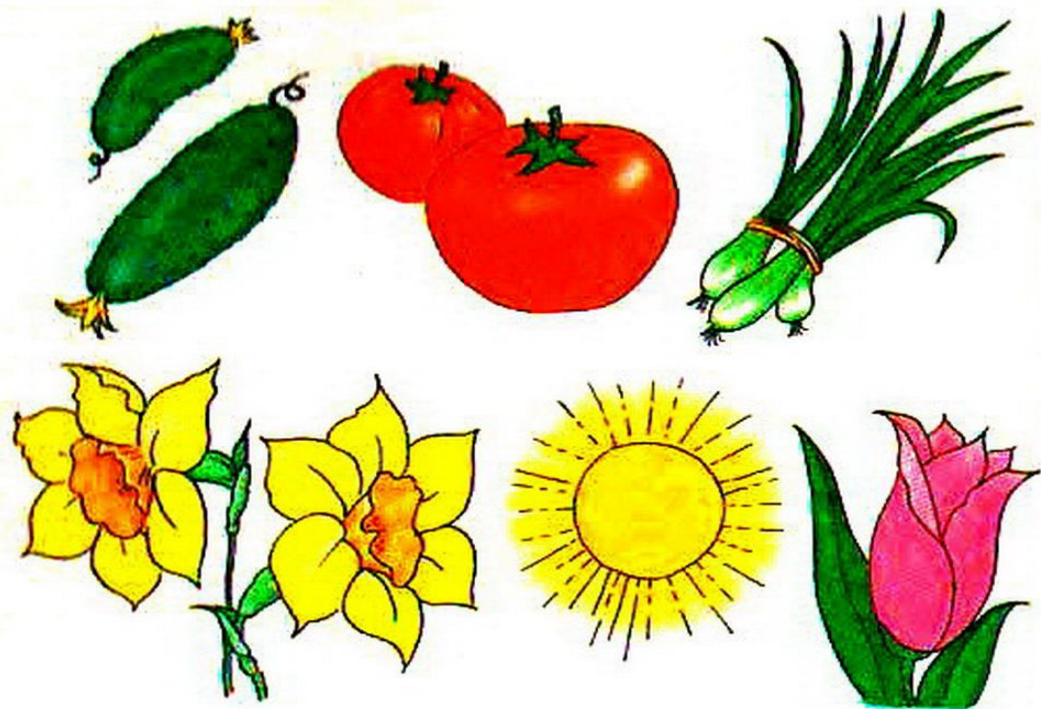
Лариса Письменна

2. Іменники, вжиті в однині, підкресли однією лінією, а в множині — двома.
 3. Знайди в тексті слова, споріднені зі словом *вітер*.
- 64.** 1. Спиши, вставляючи пропущені іменники — назви предметів, зображених на малюнках. Іменники, вжиті в однині, підкресли однією лінією, а в множині — двома.

У ТЕПЛИЦІ

Ще не скоро прийде на землю літо, а тут, під скляним дахом, ростуть овочі й квіти.

Аж під самий дах поплелися зелені Радують око червоні ... , які на горобі нам подає тільки серпень. Наставила вгору свої зелені списи

Поряд з овочами зацвіли квіти — ніжні ...
Милується ними ... , посилає їм через скло своє проміння.

2. Якими членами речення є дібрані іменники?

- Б. 1. Прочитай вірш. Випиши у стовпчик іменники, вжиті в однині. Постав їх у формі множини і запиши через риску.

Мороз. Засніжило. Зима.
Земля, як дзвін, тверда.
Щербатий місяць крадькома
у вікна загляда.

Біліє даль у всі кінці,
і птаство уляглось, —
лиш хвастовиті горобці
все гомонять про щось.

Микола Карпенко

2. Який іменник не вдалося поставити у формі множини?
3. Як ти розумієш вислови *птаство уляглось, горобці гомонять*?

06. 1. Розглянь малюнок. Які іменники можна використати у розповіді за його змістом? Запиши їх.

2. Склади за малюнком усну розповідь, використовуючи записані іменники.

§ 6.

Змінювання іменників за питаннями

07. 1. Прочитай. Зверни увагу, як, зв'язуючись з різними словами, змінюється слово *хліб*. На які питання воно відповідає?

Хлібом і сіллю зустрічаємо ми гостей.

Нелегкий шлях зернини до крайчика **хліба** в наших руках. Красно дякуємо за **хліб** тим, хто його ростив, збирав, молов, випікав.

2. Вишиши іменник *хліб* разом зі словами, з якими він зв'язаний. Познач у ньому закінчення.

В и к о н у й т а к:

Зустріч^аємо (чим?) хліб^{ом}. ...

8. 1. Прочитай. За зразком попередньої вправи випиши іменник *білка* із зв'язаними з ним словами.

Білка вистригнула з дупла. Хвіст у білки розпушився, розправився. Він допоміг білці спуститися вниз по гілках. Ми потайки стерегли білку очима. Ніхто не наважувався рушити за білкою, щоб не сполохати. Легенький вітер ворухив на білці шубку.

2. Спиши перше і друге речення. Підкресли в них підмети і присудки.

3. Перекажи текст про білку, уникаючи повторень одного й того самого слова.

Іменники, зв'язуючись у реченні з іншими словами, змінюють свої закінчення. До іменників, що є назвами істот (людей і тварин), ставимо питання **х т о? к о г о? к о м у? к и м? н а к о м у?** До всіх інших іменників ставимо питання **щ о? ч о г о? ч о м у? ч и м? н а ч о м у?**

9. 1. Прочитай текст. На які питання відповідають виділені іменники? Від яких слів ти ставив питання?

ЖОЛУДЬ

Повіяв вітер. Упав з дуба жолудь. Жовтий, блискучий, ніби викуваний з міді. Упав і думає: «Так хороше було на вітах, а тепер я на землі. А звідси не видно ні річки, ані лісу».

Засумував жолудь. Став проситися: «Дубе, візьми мене на гілочку!» А дуб відповідає: «Дурненький ти. Подивись, я теж виріс із землі. Пускай скоріше корінь, рости. Станеш високим дубом».

Василь Сухомлинський

2. Випиши за зразком сполучення дієслів з іменниками, ставлячи в дужках питання.

З р а з о к. Упав (з ч о г о?) з дуба.

3. Чи сподобалась тобі казкова розповідь про жолудь? Склади й ти подібну розповідь про горіх чи каштан. Запиши.

71. 1. Розглянь малюнок. Прочитай вірш і вивчи його напам'ять.

ВИШИВАНКА

Ми своїми ніжними руками
вишиваєм рушничок для мами,
щоб на свято матір привітати,
нашу радість їй подарувати.

Микола Сингаївський

2. А який подарунок для мами готуєш ти? Розкажи.

72. 1. Прочитай виразно текст.

Після дощу виглянуло з-за хмар умите сонце,
а втертись йому було нічим. І тоді над рікою і над
гаєм перевис різнобарвний рушничок.

— Веселка! Веселка! — застрибала Тетянка.

Сонце сховалось за хмару і рушничка забрало
з собою.

За Василем Чухлібом

2. Спиши останнє речення, підкресли в ньому іменники.
Яким членом речення є кожен з них?

Іменник у реченні може бути як головним, так і другорядним членом.

Іменники, які відповідають на питання *х т о?* або *щ о?* і вказують, про кого або про що говориться в реченні, — це підмети. Іменники, які відповідають на інші питання, — це другорядні члени речення.

- В. 1. Прочитай вірш. Знайди і назви іменники з прийменниками.

ВИШЕНЬКИ

Поблискують черешеньки
в листі зелененькім,
черешеньки ваблять очі
діточкам маленьким.
Дівчаточко й хлоп'яточко
під деревцем скачуть,
простягають рученята
та мало не плачуть.

черешня

Леся Українка

2. Випиши іменники разом з прийменниками. Познач закінчення.

3. Що допомагає зв'язувати іменники з іншими словами?

Іменники зв'язуються з іншими словами за допомогою закінчень та прийменників: *поблискують* (у ч о м у? д е?) *в листі*; *скачуть* (п і д ч и м? д е?) *під деревцем*.

- Г. 1. Прочитай і спиши текст. Знайди слова, з якими зв'язані виділені іменники. Усно постав питання до іменників.

ЯБЛУНЬКА

Посадив садівник у саду дику яблуньку. Зрізав зелену **верхівку**. Розколов **стовбурець** і увіткнув молодий **пагінець** від хорошої яблуньки.

Захворіла яблунька. Але скоро одужала й зрослася з чужою гілкою. Через три роки зацвіло дерево білими запашними квітами.

За Костянтином Ушинським

2. Зроби аналіз іменника *ділком* у такому порядку:

1. Аналізоване слово.
2. На яке питання відповідає?
3. Яка це частина мови?
4. Назва власна чи загальна?
5. Назва істоти чи неістоти?
6. Рід.
7. Число.
8. З якими словами в реченні зв'язане?
9. Яким є членом речення?

76. 1. Прочитай уривок з оповідання про дитячі роки Лесі Українки. Спиши, вставляючи закінчення іменників.

Чи не найбільшою родинною подією були літературні вечорі, що відбувалися вдома. Леся навчилася читати дуже рано, в чотири роки, і теж захопилася літературою. Найпершим твором, який вона прочитала самостійно, була подарована матір'ю книг... «Про земні сили», з якої дівчинка... дізналася про величезні багатства Землі... та її походження.

Микола Олійник

2. Розкажи, яку книжку ти зараз читаєш. Про що цікаве ти в неї довідався? Зроби про це запис у своєму читацькому щоденнику (зошиті).

76. 1. Прочитай і спиши текст, вставляючи пропущені прийменники.

ВЕЧІР

... селом ... чорній імлі спить ліс. Взимку ... сніговим наметом він спить тихо-тихо. Одна біла берізка ніби спросоння вибігла ... узлісся і зупинилася ... самої лісничової хати. Дряпає замерзлими вітами зацукроване морозом вікно — проситься ... теплої домівки.

За Ларисою Письменною

2. Підкресли іменники з прийменниками. На які питання відповідають іменники?

3. З р о б и в и с н о в о к: чи можна було б у тексті обійтись без прийменників? Чому ти так думаєш?

77. 1. Із поданих пар слів склади словосполучення, добираючи потрібні прийменники.

Виліз, дерево; сидить, деревом; зліз, дерева; сховався, дерево; спостерігає, дерева; доглядає, деревом.

2. З двома словосполученнями (на вибір) склади і запиши речення.

78. 1. Склади речення зі слів кожного рядка. За потреби змінюй слова і додавай прийменники. Запиши утворені речення.

1. Тихесенький, вечір, земля, спадає.
2. І, сонце, сідати, темнесенький, гай.
3. Вітер, гаєм, розмовляти, шептати, осокою.
4. Пливе, човен, Дунаю, один, вода.
5. Садок, вишневий, хати.
6. Хрущі, вишнями, гудуть.

2. Ці рядки взяті з віршів Володимира Самійленка і Тараса Шевченка. Які з цих поезій ти знаєш?

79. 1. Спиши текст, вставляючи пропущені прийменники.

... нашому дворі дуже весело. Діти гойдаються ... гойдалках, з'їжджають ... гірки, катаються ... каруселі.

І я граюсь ... майданчику, як зроблю уроки.

2. У яких словах є букви, що позначають два звуки?

80. Попрацюйте - пограйтеся!

1. Доберіть шість будь-яких іменників, що означають загальні назви, і запишіть їх у стовпчик на окремому аркуші паперу.

2. Обміняйтеся своїми записами із сусідом по парті.

3. Складіть з кожним іменником (форму можна змінювати) по одному реченню так, щоб кожне наступне речення продовжувало думку, висловлену в попередньому.

4. Прочитайте свої тексти. З'ясуйте, у кого вийшла найцікавіша розповідь.

81. Спиши, вставляючи пропущені прийменники.

1. ... хати росте бузок. 2. ... тином цвіте мальва.

3. ... водою літають чайки. 4. ... сходом сонця ми вирушили в похід. 5. ... годину розпочнеться урок.

Правильно вимовляй і пиши:

узлі́ся	гра́тися
галя́вина	стриба́ти
майдáнчик	з'їжджа́ти
го́йдалка	ката́тися
рюкза́к	вируша́ти
похі́д	ру́хатися

З а п и т а н н я і з а в д а н н я д л я п о в т о р е н н я

1. Яка частина мови називається іменником?
2. Як змінюються іменники? Наведи приклади.
3. За допомогою чого встановлюється зв'язок іменників з іншими словами в реченні? Наведи приклади.
4. Наведи приклади іменників-синонімів та іменників-антонімів.
5. Якими членами речення можуть виступати іменники?

ПРИКМЕТНИК

§ 7.

Загальне поняття про прикметник. Значення прикметників у мовленні

82. 1. Прочитай вірш.

Тихо мовила Ніна:
— Прикметник я не збагну...
От іменники — знаю.
Це — *море, народ, голова...*
А прикмета, прикметник —
якісь загадкові слова.
І сказав перехожий
спокійно і просто за мить:
— Загадкові, дівчатко,
бо треба слова розуміть!
Глянь-но, море — яке?
**Неосяжне, ласкаве, ясне,
неспокійне і грізне,
як вітер шугати почне.**

Це прикметники моря...
...Народ. А у нього прикмети які?
Працьовитий і мудрий,
невтомний і щирий в труді.
В нього серце — гаряче,
а руки — робочі, тверді...

озна́ка

За Борисом Чалим

2. Випиши іменники *море, народ, руки, серце* разом з прикметниками, які вказують на різні ознаки названих предметів.

3. Поміркуй і скажи, з якою метою поет написав цей вірш.

П о м і р к у й т е р а з о м!

1. Прочитайте текст.

Одного ... ранку Івась пішов на прогулянку. Іде ... лісом. Навколо про щось стиха шумлять ... дерева. А он ... галявина. На ній — ... трава. Через ... галявину простелилась ... доріжка. Куди вона веде? Мабуть, до ... озера. Саме його й шукає Івась.

2. Чи можна точно визначити, в яку пору року відбувається подія? Чому?

3. У кожному реченні на місці крапок вставте прикметники. Доберіть слова так, щоб було зрозуміло, в яку пору року відбувається подія.

4. Дайте відповідь на запитання: яка частина мови допомогла зробити текст виразним?

5. Зробіть висновок про значення прикметників у мовленні.

1. Прочитай текст. Подумай, які прикметники можна дібрати до виділених іменників.

ВЕСНА

Летить на крилах **весна**. Будить землю, дерева, струмки. Незабаром спів пташок наповнить гаї і сади.

Весна приносить радість дорослим і дітям.

2. Заниши текст, доповнивши його дібраними прикметниками.

1. Прочитай вірш. Спиши. Підкресли прикметники. Усно постав до них питання.

МОВА

На білому світі, на чорній землі
є мова у квітів, є мова в зорі.
Є мова у бджілки, метелика й клена,
в бузкової гілки, в любистку зеленого.
Є мова в калини, в дрімучого лісу,
у річки й стежини, в осіннього листу.
Та тільки тому, хто цурається рідної мови,
не промовлять вони ані слова.

Валентина Каменчук

2. Зверни увагу, як за допомогою прикметників авторові вдалося змалювати предмети навколишньої природи.
3. У яких рядках вірша висловлено його головну думку?

86. 1. Прочитай текст.

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гоїдав його віти, нагинав їх низько до землі.

Та ось одного сонячного ранку відчув клен, ніби до нього доторкнулося щось тепле і лагідне...

2. Продовж усно казку. Добери заголовок.
3. Випиши з казки прикметники разом з іменниками, з якими вони зв'язані. Став питання від іменника до прикметника.

Виконуй так: *Вітер* (я к и й?) *холодний*.

§ 8. Зв'язок прикметників з іменниками

87. 1. Спиши іменники, додаючи до них прикметники за питаннями та за змістом. На що вказують ці прикметники?

	На смак	За кольором
редька (я к а?)	гірка	чорна, біла
помідор (я к и й?)
лимон (я к и й?)
яблуко (я к е?)
полуниці (я к і?)

2. П о м і р к у й! Чи є спорідненими слова *гірка* і *гірка*? Доведи свою думку.

88. 1. Прочитай вірш. Подумай і скажи, в якому значенні — прямому чи переносному — вжито слово *срібний*. Доведи свою думку.

СРІБНІ ДЕРЕВА

Срібні дерева,
срібне гілля,
сріблом пухнастим
вкрита земля.
Срібні у синьому небі
хмарки,

в срібних заметах
срібні стежки.
Срібний-пресрібний
ліс приборіг
білочці срібній
срібний горіх.

Леонід Первомайський

2. Випиши виділені іменники і зв'язані з ними прикметники за зразком.

З р а з о к.

Дерева (які?) срібні.

Прикметники в реченні зв'язані з іменниками, бо вказують на ознаки предметів.

Питання треба ставити від іменника до прикметника. Наприклад: *огірок (я к и й?) зелений, хустка (я к а?) червона, скло (я к е?) прозоре, ножиці (я к і?) гострі.*

19. 1. Прочитай. Знайди слово, яке відповідає звуковій моделі.

Полохливий, як лев.

Сильний, як заєць.

Хитрий, як ведмідь.

Злий, як лисиця.

Вайлуватий, як вовк.

?

2. Чи правильно складено порівняння? Виправ і запиши.

0. Спиши, додаючи до іменників прикметники, що характеризують поведінку тварин. Користуйся довідкою.

Ягня (я к е?) ... ; лоша (я к е?) ... ; осел (я к и й?) ... ; сорока (я к а?) ... ; горобці (я к і?) ...

Слова для довідки: жваве, криклива, покірне, сварливі, впертий.

01. 1. Прочитай і відгадай загадки. Спиши.

1. В полі чистім він росте:
на високих ніжках,
в зелених панчішках.
Квіточки блакитні,
оченьки привітні.

2. Попелясто-зозулястий
забіяка він горластий
з червоною бородою.
Йде поважною ходою,
носить гордо співунець
на голівці гребінець.

2. Назви ознаки, які допомогли знайти відгадки.

3. Склади самостійно загадки про місяць і сонце, вживаючи прикметники.

02. 1. Прочитай текст. Чому його поділено на абзаци?

ЗОЛОТІ ВОРОТА

Тисячу років тому навкруги центральної частини Києва тягнувся глибокий рів. Він перешкоджав ворогам проникнути в місто.

В'їхати до столиці можна було через Золоті ворота. На ніч їх міцно замикали, а над ровом піднімали дерев'яний міст. Воїни зі списами та бойовими сокирами вартували на мурах удень і вночі.

До нас дійшли тільки руїни Золотих воріт. Нині їх відбудували. Тепер тут музей.

Золоті ворота — одна з найцікавіших стародавніх пам'яток нашої історії.

Едуард Каганов

2. Випиши з тексту сполучення іменників з прикметниками. У дужках запиши питання до прикметників.

3. У слові *пам'ять* вимов звуки і назви букви. Знайди в тексті слово, споріднене з ним. Самостійно добери інші споріднені слова.

93. 1. Прочитай текст. Спиши.

БЕРЕЗЕНЬ

Ще минулого тижня трималися морози. Біля доріг лежали високі снігові кучугури, і сонце видовбувало в них глибокі печери. Під ногами хрумкотіли крижані «сухарики». А зараз дороги стали чорними.

2. Підкресли прикметники. До виділених прикметників добери антоніми.

3. Знайди іменник, вжитий у переносному значенні.

94. 1. Прочитай текст.

НЕЗВИЧАЙНИЙ ПАСАЖИР

Настала ... весна. Але однієї ночі вдарив ... мороз. Тяжко прийшлося лелеці. Лелека забрів у місто. Ранком люди знайшли ... лелеку біля трамвайної зупинки. Лелеку занесли в ... вагон.

У вагоні лелека відігрівся і смачно поснідав. Лелека із задоволенням катався цілий день.

А наступного ранку на зупинці трамвая знову чекав лелека. Водій гостинно відчинив лелеці двері.

2. Спробуй дібрати пропущені прикметники.

3. Заміни, де потрібно, слово *лелека* словами *птаха*, *він*, *крилатий пасажир* та іншими. Яким став текст після цієї заміни?

96. 1. Прочитай уривок з вірша. Виразно вимовляй приголосні, позначені виділеними буквами.

— Що ти, березно, привіз
для своїх сестер-беріз?
— Золоті сережки,
ниток для мережки.

Микола Сингаївський

2. Відшукай у бібліотеці вірші про весняні місяці. Один з них запиши в зошит. Підкресли прикметники.

96. Заміни за зразком виділені іменники з прийменниками відповідними прикметниками. Запиши.

Будинок із цегли — будинок (я к и й?) цегляний;
тканина із шерсті — ... ; паркан із дерева — ... ;
змій із паперу —

97. 1. Прочитай вірш. Випиши за зразком іменники із залежними від них прикметниками.

У полі при долині,
як вийти за село,
в живій криниці б'ється
прозоре джерело.

У спеку хлібороби
до нього часто йдуть,
і радісно джерельцю,
що з нього воду п'ють.

Нехай вода іскриться,
холодний струмінь б'є.
Нехай жива криниця
здоров'я нам дає.

Микола Сингаївський

З р а з о к.

В криниці (якій?) живій.

2. Пригадай правило про вживання апострофа. Які звуки позначаються буквами *я, ю, с* у словах з апострофом?

98. 1. Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Багато є на світі всяких див. Одне з них — народження тендітного паростка. Дивовижна сила закладена в ньому.

Напевно, ти бачив не раз, як блідий тоненький пагіничок пробиває собі шлях до сонця, до життя між камінням, крізь асфальт. Бачив і дивувався: «Звідки в нього така сила?» З благодатної весняної землі, що звільнилась від крижаного полону.

Микола Міщенко

2. Випиши сполучення іменників з прикметниками, ставлячи у дужках питання до прикметників.

99. 1. Прочитай. Яку картину ти уявив, читаючи вірш? Які слова допомогли її уявити?

...І летить
на чорному коні
чорна буря
в чорному вбранні!
Чорні хмари небо облягли,
трави захитались, полягли.

Лідія Компанієць

 2. Пригадай інші твори, де картини природи змальовано за допомогою прикметників. Запиши уривок з такого твору.

00. П о п р а ц ю й т е р а з о м !

 1. Спийшіть сполучення іменників з прикметниками. Позначте закінчення прикметників.

О д н и н а
сонячний ранок
синій олівець
рідна земля
давня зустріч
хороший друг

М н о ж и н а
сонячні ранки
сині олівці
рідні землі
давні зустрічі
хороші друзі

2. Спробуйте самостійно зробити висновок про змінювання прикметників в однині і множині. Зіставте свої висновки з правилом.

Прикметник завжди стоїть у тому числі, що й іменник, з яким він зв'язаний: *зелений дуб* — *зелені дуби*, *зелена верба* — *зелені верби*, *зелене дерево* — *зелені дерева*.

У множині всі прикметники мають закінчення *-і*.

101. 1. Прочитай текст.

Березень підкрався непомітно. Якось увечері дмухнув теплий вологий вітер. Цілу ніч він шумів голим гіллям у шкільному саду... Потім почався рясний дощ. Він безпереставку йшов цілий день, ущух тільки надвечір. І тоді із землі піднявся густий сивий туман. Він клубочився на вулицях молочними хвилями так, що за два кроки нічого не можна було побачити.

За Олесем Донченком

2. Випиши сполучення іменників з прикметниками, ставлячи питання до прикметників. Познач закінчення прикметників. Усно визнач число.

З р а з о к.

Вітер (який?) теплий, вологий.

102. 1. Розглянь малюнок, прочитай опис весняної пори.

Весна набирала сили. Дерев зазеленіли, хоча й не в повний лист. На верболозі теж вигулькнули ясно-зелені листочки. А сріблясті котики стали довгастими серижками, жовтими, як курчата-пуховички.

Лариса Письменна

2. Знайди слова, вжиті в переносному значенні. Поясни, як ти їх розумієш.

 3. Поспостерегай за змінами в природі біля свого дому. Своє спостереження запиши.

103. 1. П о м і р к у й т е р а з о м! Що відбувається з прикметником, якщо змінюється іменник, з яким він зв'язаний?

 2. Запишіть словосполучення. Позначте закінчення прикметників.

Книжка (я к а?) цікава — у книжці (я к і й?) ... ;
гора (я к а?) висока — на горі (я к і й?) ... ;
порада (я к а?) добра — пораду (я к у?) ... ;
хустка (я к а?) синя — у хустці (я к і й?) ... ;
дощ (я к и й?) весняний — під дощем (я к и м?)

104. 1. Прочитай текст і спробуй уявити описане.

Сонце ніжно й тепло усміхалося з (блакитне) неба, і від усмішки тої земля цвіла.

(Цілі) днями після (довге) сидіння в хаті діти бігали надворі. Бавилися на (зелена) леваді, ходили на екскурсії — в ліс, на річку, в степ. Так гарно було! Все ожило, все буяло, тягнулося до (весняне) сонця.

За Андрієм Головком

2. Спиши, розкриваючи дужки. Став прикметники у потрібній формі.

3. Спробуй по-іншому передати зміст останнього речення.

105. 1. Прочитай вірш. Випиши сполучення іменників з прикметниками. Познач закінчення.

СИНИЙ СТРУМОЧОК

Синім джерельцем з синіх снігів
синій струмочок задзюркотів.
Синьою піснею день привітав,

синьою стрічкою гай завітчав.
Щедро розсипав скрізь у долині,
наче намисто, проліски сині.

Анатолій Костецький

2. Знайди слова, в яких двома буквами позначено один звук.
3. Склади звукову модель виділеного слова.

106. 1. Спиши речення, добираючи з довідки прикметники, що найбільше відповідають змісту.

1. Сергійко — ... товариш.
2. Собака — ... друг людини.
3. Посуха — ... ворог урожаю.
4. У дні війни ^{Люд}... ворог спустошував наші міста і села.
5. Троянди мають ... запах.

Слова для довідки: вірний, надійний, щирий; жорстокий, злий, лютий, сердитий, запеклий; нахучий, гарний, приемний.

2. Як можна назвати кожну групу прикметників у довідці?

§ 9.

Змінювання прикметників за родами. Родові закінчення прикметників

107. 1. Попрацюйте з таблицею!

Рід	Однина	Множина
чоловічий жіночий середній	червоний кавун червона гвоздика червоне яблуко	червоні { кавуни гвоздики яблука
чоловічий жіночий середній	літній ранок літня ніч літнє пальто	літні { ранки ночі пальта

2. Зробіть висновки про змінювання прикметників за родами. Визначте основу прикметників. Зверніть увагу на твердий і м'який приголосні основи перед закінченням.

В однині прикметники змінюються за родами. Прикметники чоловічого роду мають закінчення **-ий, -ій** (*дерев'яний стіл, вечірній час*), жіночого

роду — **-а, -я** (*дерев'яна шафа, вечірня зоря*), середнього роду — **-е, -є** (*дерев'яне ліжко, вечірнє небо*). У множині прикметники за родами не змінюються. Для всіх родів вони мають однакове закінчення **-і**.

- 108.** Утвори словосполучення, добираючи з довідки до кожного іменника прикметник. Запиши утворені словосполучення, відповідно змінивши прикметник.

Пісня, казка, книжка, соловейко, дзвінок, бджілка, мова, хата.

С л о в а д л я д о в і д к и: чарівний, мелодійний, цікавий, дзвінкоголосий, працьовитий, співучий, рідний, материнський.

- 109.** 1. Прочитай вірш.

ШЕВЧЕНКО

Всі його ми батьком звемо,
так від роду і до роду:
кожний вірш свій і поему
він присвячував народу.

Ось чому в сім'ї великій,
у цвіту садів прекрасних
буде жити він вовіки,
як безсмертний наш сучасник.

Максим Рильський

2. Розкажи, як ти розумієш другу строфу вірша.
3. Випиши виділені сполучення іменників з прикметниками, визнач їх число. Визнач рід прикметників, вжитих в однині.

- 10.** 1. Прочитай вірш.

Реве та стогне Дніпр широкий,
сердитий вітер завива,
додолу верби гне високі,
горами хвилю підійма.

І блідий місяць на ту пору
із хмари де-де виглядав,
неначе човен в синім морі,
то виринав, то потопав.

Тарас Шевченко

2. Випиши з вірша сполучення іменників з прикметниками. Скорочено познач рід.
3. Розкажи, які картини ти уявляв, читаючи вірш.

*9 березня – день народження
Мараса Григоровича Шевченка.*

III. 1. Утвори словосполучення за питаннями.

1. Я к и й? х т о?	3. Я к а? щ о?
2. Я к е? щ о?	4. Я к і? х т о?

2. Склади з утвореними словосполученнями речення і запиши за зразком.

З р а з о к.

*1. Мамий школяр. Мамий школяр
поспішає до школи.*

2. До поданих словосполучень добери за зразком протилежні за значенням і запиши. У прикметниках познач закінчення,

ранн[я] весна — пізн[я] весна

теплий день — ... високий берег — ...

зимовий ранок — ... нове взуття — ...

темна кімната — ... старі дерева — ...

3. 1. Прочитай текст.

КИЇВ

Київ — найбільше місто в Україні. Йому вже понад півтори тисячі років. Та Київ завжди молодий. Зараз місто розкинулось на обох берегах широкого Дніпра. Навесні воно потопає в зелені й квітах.

Київ — столиця України.

2. Випиши з тексту виділені іменники разом з прикметниками, що від них залежать. У дужках познач рід.

З р а з о к. *Широкий Дніпро* (ч. р.).

4. П о п р а ц ю й т е р а з о м !

1. Розгляньте малюнок. Яка його тема?

2. Доберіть за змістом малюнка іменники, прикметники, дієслова. Складіть з ними словосполучення і запишіть. Введіть їх у зв'язну усну розповідь.

115. Склади усну розповідь на тему «Моя кімната», використовуючи іменники: *кімната, двері, вікно, квартира, стеля, стіни, шафа, стіл, стілець, тумбочка, ліжко, акваріум*. Не забувай до іменників добирати прикметники за змістом.

Правильно вимовляй і пиши:

квату́рка	ша́фа
підло́га	стіле́ць
сте́ля	лі́жко
куто́к	телеві́зор
пори́г	аква́ріум

- 116.1. Прочитай виразно текст.

Багато різних кольорів є в природі: червоний, зелений, жовтий, оранжевий, синій, голубий, чорний. Але є й інші. Малина за кольором малинова, вишня — вишнева, а небо — небесне.

2. Випиши споріднені слова парами. Познач їх будову. Усно назви рід прикметників.

3. Назви яких кольорів можна утворити від слів *абрикос, лимон, золото, срібло*?

- 117.1. Прочитай текст. Знайди прикметник, ужитий в усіх трьох родах. Випиши його разом з іменниками, з якими він зв'язаний.

Люди завжди любили різні красиві речі з дерева. Тому й столяр здавна був у пошані. Поважають його й тепер. А на допомогу столяреві прийшли машини, які полегшили його працю, — верстат, електрична пилка, електричний рубанок, електричне долото.

І парти в школі, і шафа у вашій кімнаті, і стіл, і стільці, й етажерка, на якій лежать ваші улюблені книжки, — все це зробили чарівні руки столяра.

Дмитро Чередниченко

2. Як ти розумієш вираз *чарівні руки*?

3. Зроби аналіз слова *електричний* у такому порядку:

1. Аналізоване слово.

2. Від якого слова в реченні залежить?

3. На яке питання відповідає?

4. До якої частини мови належить?

5. Число.

6. Рід (в однині).

7. Яким є членом речення?

4. Склади і запиши невеличку розповідь на тему «Мій друг» або «Моя подруга», використовуючи прикметники: *вічливий, чуйний, щирий, добрий, вихований, енергійний, охайний, лагідний, спокійний, кмітливий, дотепний, допитливий, веселий* та інші.

5. 1. Прочитай текст, вставляючи пропущені закінчення прикметників.

ВЕСНА

Радісн.., гомінк.. і пахуч.. весна. Дзвінко співають птахи, дзюркочуть попід деревами веснян.. струмочки. Смолою пахне набубнявіла брость.

Тепл.. вітер пробігає у верховітті. Скоро, скоро вдягнеться ліс у листя, зацвіте на узліссях пахуч.. черемха, защебечуть над струмками дзвінкогоголос.. соловейки. Прилетять, закують довгохвост.. зозулі: «Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!»

Паростками молод.. трави, голуб.. та біл.. пролісками вкриваються лісов.. галявинки.

Іван Соколов-Микитів

Брость — брунькі.

2. Випиши виділені сполучення слів, ставлячи від іменника до прикметника питання. Познач закінчення прикметників. Усно визнач їх число.

1. Прочитай текст. Спиши, вставляючи пропущені закінчення прикметників. Поясни, як ти дізнався, які закінчення треба вставити.

От стеляться розложист.., як скатерть, зелен.. левади. Подекуди розкидані кругл.. куці верболозу.

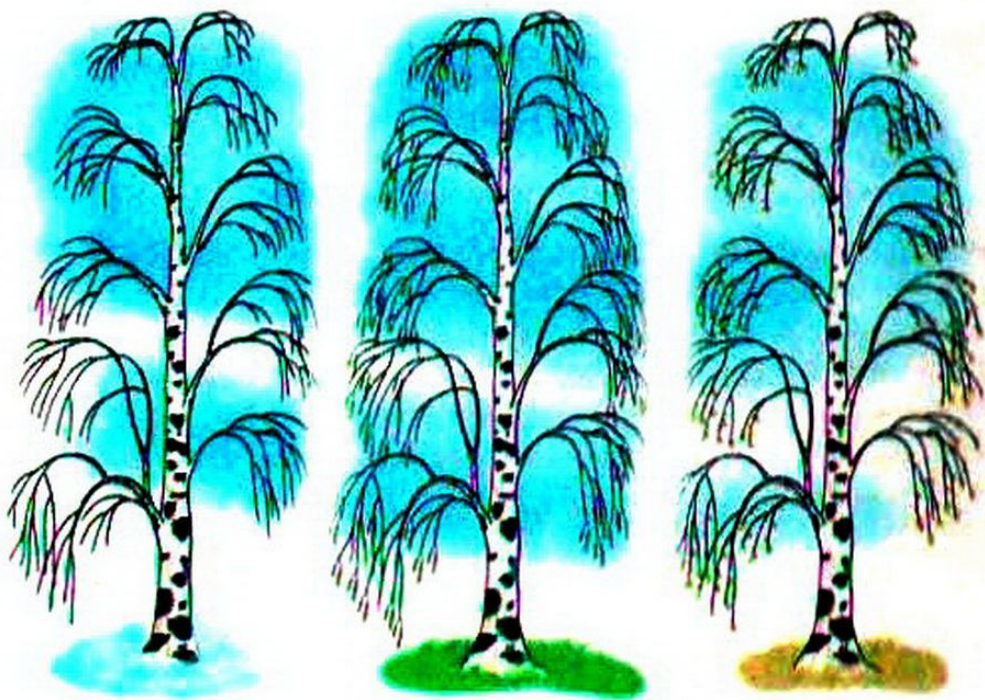
М'як.. зелен.. береги обгорнули з обох боків невеличку річку Раставицю. Там далі вона повилася між висок.. вербами. По обидва боки Раставиці стеляться чудов.. городи, жовтіють розкішн.. соняшники.

За *Іваном Нечум-Левицьким*

2. У третьому реченні підкресли головні члени.

121. 1. Прочитай.

Лісова галявина. **Одиноко стоїть берізка.** Над берізкою віє вітер. Він розчісує її коси.

2. До виділених іменників добери такі різні прикметники, щоб спочатку розповідь можна було назвати «Взимку на галявині», потім — «На галявині весною», далі — «На галявині восени». Користуйся довідкою.

С л о в а д л я д о в і д к и: ніжна, теплий, довгі, зелені; сумна, зажурена, холодний, різкий, золотисті; невесела, пронизливий, колючий, голі.

3. Запиши один з варіантів розповіді (на вибір).

122. Поміркуйте разом!

1. Коли так говорять?

Срібний голосочок. Сталеві коні. Залізний характер. Золота осінь. Вишневе плаття.

2. У поданих сполученнях слів замініть іменники іншими так, щоб прикметники набули прямого значення. Запишіть за зразком.

З р а з о к.

Вишневе плаття — вишневе варення.

123. 1. Подані сполучення слів спробуй замінити одним словом. Запиши.

Сильний дощ — злива; сильний вітер — ... ; суха трава — ... ; весняний розлив річки —

2. З одним із сполучень слів (на вибір) склади і запиши речення. Визнач у ньому головні й другорядні члени.

124. 1. Прочитай і відгадай загадки. Спиши. Підкресли слова, які допомогли знайти відгадки.

1. В білій одежині цілий рік ходила,
навесні зелений волос розпустила,
кучері вмивала чистою росою
та й розвеселяла білою красою.

2. Маленький, чепурненький,
крізь землю пройшов,
червону шапочку знайшов.

3. Росте хлопчик гарнесенький
на городі в мене:
чорні очі, жовті вії,
капельюх — зелений.

4. Носатий Микита, дерев'яна свита,
де носом проведе, там доріжку прокладе.

2. Познач будову виділених слів.

125. Склади самостійно або пригадай загадки про шкільне приладдя: олівець, ручку, гумку, зошит, лінійку. Використовуй ознаки цих предметів. Загадки запиши.

126. 1. Прочитай вірш.

Зеленійся, рідне поле,
українська ниво!
Підоймися, колосися,
достигай щасливо!

І щоб всяке добре сім'я
ти повік плекала,
і щоб світу добра служба
з твого плоду стала!

Іван Франко

2. Якщо виділені словосполучення вжито не в прямому, а в переносному значенні, то що тут автор мав на увазі?

3. Якими за метою висловлювання є речення в першій строфі? Поясни вживання знаків оклику.

До твого словничка:

плека́ти, доглядáти, піклува́тися

127. П о м і р к у й т е р а з о м! Про кого можна так сказати: «Це порядна, чесна і добра людина»? Запишіть складене міркування.

128. 1. Прочитай казку. Чого вона вчить?

ДВА МЕТЕЛИКИ

Над зеленим лугом летіли два метелики. Один білий, а другий червоний. Зустрілися, сіли на зеленому листочку та й хваляться. Білий метелик говорить:

— Мої крильця найкращі, бо я схожий на білу хмаринку.

А червоний метелик і собі хвалиться:

— Ні, мої крильця красивіші, бо я схожий на сонце.

Зайшло сонце, настала ніч. Обидва метелики посіріли.

Василь Сухомлинський

2. Знайди в тексті прикметники. Визнач рід прикметників, вжитих в однині.

129. Склади казку про двох хвальків-розбишак. Наприклад, «Два півники» або «Як горобчики позбулися своїх хвостиків». Запиши складену казку. Не забувай вживати в казці прикметники, які характеризують дійових осіб.

30. Прочитай. Які слова, на твою думку, потрібно замінити? Чому? Спиши, добираючи для заміни слова з довідки.

Повіяв теплий вітер. Світить тепле сонечко. День став по-весняному теплий. Повертаються з теплих країв перелітні птахи.

Слова для довідки: лагідний, весняний, ласкавий, гарний, приємний, легенький, далекий.

11. 1. Прочитай вірш. Спиши, розкриваючи дужки.

Ми любимо весну (зелена, чудесна),
і грімницю у тучі, і дощик (співуча),
і луки (широка), і ріки (глибока),
і поле (весела), і (рідна) оселі,
і цвіт у маю — всю землю свою.

Михайло Стельмах

2. Що допомогло поставити прикметники в потрібній формі?

2. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте текст. Поміркуйте над прочитаним.

Коли на городі з'являвся перший пуп'янок огірка чи зацвітав повернутий до сонця соняшник, мати брала мене, малого, за руку і вела подивитися на це диво...

Вона перша в світі навчила мене любити роси, легенький ранковий туман, п'янкий любисток, м'яту, маковий цвіт, осінню горобину і калину. Вона першою показала, як плаче од радості дерево, коли надходить весна, як у розквітлому соняшнику ночує джміль.

Михайло Стельмах

2. Доберіть до тексту заголовки. Скажіть словами тексту, за що автор вдячний своїй матері.

3. Знайдіть в останньому реченні слова, вжиті в переносному значенні. Як ви їх розумієте?

4. Розкажіть, що цікавого доводилося вам спостерігати влітку на городі, в саду, в полі чи в лісі.

133. 1. Прочитай текст і доведи, що він художній. Знайди прикметник, вжитий в різних формах.

ЯКОГО КОЛЬОРУ СЛОВА?

Тихесенько вимовляю слово «зелений», і постає переді мною все зелене. І я вже чомусь не сумніваюсь, що й саме слово зеленого кольору.

Вимовляю слово «мама» — і ввижається мені її добра усмішка, іскристе мерехтіння в добрих очах, ласкаве звучання голосу. Жоден колір не пов'язується з її образом. Тільки здається, наче сяє чимось золотистим від очей, вишневим од губ, яблуками-антонівками від рук. І за всім цим щемко постає слово «рідна», ніжно хвилююче, мов усі кольори, разом узяті.

За Євгеном Гуцалом

2. Випиши виділені сполучення іменників з прикметниками. У дужках скорочено зазнач рід.

134. 1. Прочитай текст. Знайди прикметник, вжитий у різних формах.

У тих місцях, де живе білий ведмідь, він — найсильніший звір. Йому бояться нічого. Ведмідь уміє спритно ховатися. А ховається він від тюленів. Адже ведмідь полює на них. І треба, щоб тюлені не помітили, як він підкрадається. Для цього і потрібне ведмедю біле хутро. Його, білого, на білій крижині й не видно.

Юрій Дмитрів

2. Спиши. Підкресли прикметники, над ними скорочено зазнач рід.
3. П о м і р к у й! Чи можна цей текст назвати художнім? Чому? Порівняй його з текстом попередньої вправи.

135. Прочитай і спиши, вставляючи пропущені закінчення прикметників.

Заглядає в хату соняшник вухат..,
чубчик — золотист.., носик — конопат.. .
Встану рано-рано, щоб не чула мати —
підемо удвох ми по селу гуляти:
я і мій товариш — соняшник вухат.. .

Ганна Чубач

П о п р а ц ю й т ь р а о м і Розгляньте малюнки. Розкажіть про своє місто чи село. Вживайте слова, що найбільш яскраво змальовують красу вашого рідного краю.

1. Прочитай текст. Спиши, вставляючи пропущені букви.

Народна мудрість говорить: «Якщо хочеш залишити про себе добр.. пам'ять на з..млі — посади дер..во». Отже, посади дер..во, друже!

А ще яку добру справу можна зробити? Багато є таких справ. Одна з них — лікування кн..жок. Але ще краще — бер..гти кожну книгу, яка потрапляє до твоїх рук, не допускати, щоб вона «захворіла».

2. А як почувують себе твої книжки?

3. Чому слово *захворіла* взято в лапки?

Відшукай у художній книзі або в читанці уривок тексту, в якому багато прикметників. Спиши його. Прикметники підкресли. Один з них (на вибір) розбери у порядку, поданому у вправі 117.

З а п и т а н н я д л я п о в т о р е н н я

1. Яка частина мови називається прикметником?
2. За чим змінюються прикметники? А іменники?
3. З якою частиною мови найчастіше зв'язаний прикметник у реченні?
4. Яким членом речення найчастіше виступає прикметник?

ДІЄСЛОВО

§ 10. Загальне поняття про дієслово. Зв'язок дієслова з іменником у реченні

139. 1. Прочитай вірш. Спиши. Підкресли дієслова. Усно скажи, на які питання вони відповідають.

Всім, хто тче, будує, сіє,
вчить, лікує, хліб пече,
добре пестить і леліє,
а з недобрим бій веде,—
тим я дякую усім.
«Здрастуйте»,— кажу я їм.

Расул Гамзатов

2. П р и г а д а й! Яка частина мови називається дієсловом?
 3. До дієслів першого і другого рядків усно добери споріднені іменники.
 4. Добери синоніми до слова *леліє*.
140. 1. Прочитай прислів'я. Як ти їх розумієш?

1. Хто з розумним поведеться, той розуму набересться. 2. Мудра голова дбає про хороші слова. 3. Розуму чоловік вчиться цілий вік. 4. Сила перед розумом поступається.

2. Назви дієслова і постав до них питання.

Вимовляй:

[ц':а], [с':а]
поведé[ц':а]
наберé[ц':а]
вчі[с':а]
сміé[с':а]

Пиши:

-ться, -ся
поведеться
набереться
вчишся
смієшся

11. 1. Розглянь малюнки. Хто що робить?

2. Склади речення за кожним малюнком і запиши. Підкресли слова, які відповідають на питання що р ó б и т ь? що р ó б л я т ь? Як називаються такі слова?

142. Прочитай виразно текст. Видиши дієслова разом з іменниками, з якими вони зв'язані. Зазнач, на які питання відповідують дієслова.

Гарно було на ниві. Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита й вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. Долиною повилась річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелиться килим ясно-зеленого вівса, далі темніє просо.

За Михайлом Коцюбинським

З р а з о к.

Небо (що робило?) дихало.

143. 1. Прочитай текст і спиши. Підкресли дієслова й іменники, з якими вони зв'язані. Усно постав питання до іменників.

У з'ятинку, під валунцем, заглядев Мишко куцик пізніх пролісків. Ніжні синьоокі первістки весни заховались у холодку від сонця. Хотів Мишко зірвати хоч одну квітку, та не піднялась рука. Такі вони чисті були й тендітні! Обкопав хлопчик тріскою землю, обережно витяг пролісок з цибулькою. «Дома посаджу», — подумав він і обліпив білі корінчики масною землею...

Віктор Близнець

2. Склади план тексту, поділивши його на абзаци.

144. Спиши текст, добираючи з довідки пропущені дієслова, відповідно змінивши їх. На які питання вони відповідають?

Кожна істота мусить мати житло. Лисиця ... пору. Ластівкі ... гнізда. Шпаки ... шпаківні, які ... школярі. А для свійських тварин господарі ... свинарники, корівники, конюшні.

С л о в а д л я д о в і д к и: рити, ліпити, за-
селяти, мостити, будувати, споруджувати, копати,
зводити, виготовляти, мурувати.

5. Прочитай речення. Встав пропущені присудки. Випиши сполучення дієслів з іменниками. Постав у дужках питання від дієслова до іменника.

1. Мама сьогодні ... смачний обід. Вона ... борщ, ... котлети, ... млинців.

2. Мій брат ... на заводі. Він ... сталь.

3. Одна моя сестра ... цукрові буряки, друга ... телят на фермі. І я, коли виросту, то ... для себе якусь дуже потрібну справу.

З р а з о к.

Приготувала (що?) обід.

6. 1. Прочитай текст, добери до нього заголовки і спиши. Про що можна дізнатися із зачину, з основної частини, з кінцівки?

Ще не скрізь розтанули сніги. Ще і в полі, і в лісі доживають свого віку холодні злежані плями.

А він уже прилетів. Уже бігає чорними таловінами на своїх високих ніжках. Раз у раз нахиляє до землі голівку. То висмикне хробака, то лялечку, то захрумтить чорним блискучим жучком. А коли виясниться небо, злетить і почне голосно співати.

Радіють люди прильоту жайворонка.

За Юрієм Старостенком

2. Випиши виділені дієслова і постав до них питання. Які з них означають дію, що відбулася в минулому, відбувається тепер, відбудеться в майбутньому?

3. До слів *прилетів*, *виясниться*, *радіють* добери і запиши антоніми, до слів *злетить* і *бігає* — синоніми. Усно склади з цими словами речення.

7. П о п р а ц ю й т е р а з о м!

1. Розгляньте малюнки. У якій послідовності їх треба розташувати?

2. Підготуйтеся до усної розповіді за малюнками:
 - а) складіть план розповіді;
 - б) доберіть слова і словосполучення до кожного пункту плану;
 - в) план і дібрані слова та словосполучення запишіть.
3. Дайте назву розповіді. Розкажіть за планом.
4. Запишіть те, що ви розповіли усно.

Слова для довідки: скопувати, спусувати, спалювати, згрібати, розбивати, розрівнювати, засівати, садити, розсада, насіння.

18. 1. Прочитай текст. Розкажи прочитане членам своєї родини.

«РІВЧАЧОК», АБО «ДОВГА ЛОЗА»

Усім відома улюблена дитяча гра «Рівчачок».

Діти стають по двоє в ряд, обличчям один до одного. Вони тримаються за підняті руки. Остання пара пробігає під руками і стає першою. За нею біжить пара, яка була передостанньою. І так далі...

Цікаво, що ця гра відома в Україні з давніх-давен. А називалась вона «Довга лоза». Бо в ній ніби не було кінця.

Отже, граючись у «Рівчачок», ви продовжуєте традицію своїх предків — грати в «Довгу лозу».

З журналу «Барвінок»

2. Випиши з тексту опис гри. Підкресли дієслова. Усно постав до них питання.

11. Змінювання дієслів за часами

9. 1. На основі власних спостережень за змінами в природі склади речення про те, що: 1) відбулося вчора; 2) відбувається сьогодні; 3) відбудеться через місяць.

2. Запиши речення і підкресли дієслова.

Дієслова змінюються за часами. Дієслова мають три часи: **теперішній, минулий і майбутній**. Дієслова **теперішнього часу** відповідають на питання **що робить? що роблять?** (*летить, пишуть*), **минулого** — **що робив? що зробив?** (*летів, написав*), **майбутнього** — **що робитиме? що зробить?** (*летітиме, напише*).

10. 1. Прочитай вірш.

Я МАТУСЮ ДОЖИДАЮ

Поглядаю, поглядаю
у вікно частенько,
дожидаю, дожидаю
із роботи неньку.

І на кухні, і в світлиці
підмела, прибрала
і водиці у криниці
два відра набрала.

Олександр Пархоменко

2. Назви дієслова, постав до них питання і визнач час.

3. Запиши дієслова і познач у них префікси.

151. 1. Попрацюйте з таблицею! На які питання відповідають дієслова теперішнього, минулого та майбутнього часу?

Теперішній час	що роблю? що робиш? що робить? що робимо? що робите? що роблять?	пишу пищеш пище пищемо пищете пишуть
Минулий час	що робив? що робила? що робило? що робили? що зробив? що зробила? що зробило? що зробили?	писав писала писало писали написав написала написало написали
Майбутній час	що буду робити? що робитиму? що будеш робити? що робитимеш? що буде робити? що робитиме? що будуть робити? що робитимуть? та інші	буду писати писатиму будеш писати писатимеш буде писати писатиме будуть писати писатимуть

2. Випиши окремо дієслова теперішнього, минулого і майбутнього часу.

Грав, грає, заграє, грають, заграє, буде грати, гратиме; читатиме, прочитала, читав, читають, читає, буду читати, прочитає; кликав, кличе, кличуть, покликав, скличе, кликатиме, буде кликати.

минулий

Хто багатом читає, той багатом знає.

52. Прочитай текст і опиши, розкриваючи дужки.

Сонце за день (притомитися), (поважчати) і вже ледве (триматися) вгорі, все нижче (опускатися) до небосхилу. Ліс (простягати) йому назустріч набубнявілі крони. Ще трохи, й воно (вмоститися) у затишному, теплому гнізді, де й (переспати) до ранку. Надвечір'я було світле і м'яке, наче вистелене сизуватим пір'ям.

За Віктором Тереном

53. 1. Прочитай. З'ясуй, між якими абзацами втрачено зв'язок. Подумай, що тут треба додати.

Учора ми всім класом побували на екскурсії в новому районі міста.

Тепер вони будують для нас ляльковий театр. Уже закінчують зводити цегляні стіни.

До Міжнародного дня захисту дітей театр буде відкрито. Цікаво, якою виставою розпочнеться театральний сезон?

2. Запиши текст, зв'язавши за змістом його абзаци. Підкресли дієслова. Усно постав до них питання.

54. 1. До поданих дієслів добери протилежні за значенням. Визнач час дієслів.

Сидить, від'їде, говорить, буде відчиняти, заходив, відлітатиме, гріє, зачинив.

2. З двома парами слів (на вибір) склади і запиши речення.

3. У записаному реченні підкресли головні члени. Яким членом речення є дієслово?

метал

бетон

55. П о п р а ц ю й т е п а р а м и !

1. Прочитайте текст. Знайдіть дієслова і визначте їх час.

МОЯ УЛЮБЛЕНА СПРАВА

Я дуже люблю працю. У вільний час складаю з деталей конструктора будівельні машини.

Я мрію стати кранівником. Буду підіймати і подавати будівельникам важкі плити з металу й бетону. Мою працю шануватимуть люди.

2. Складіть твір на подану тему. Розкажіть один одному, що любите ви, про яку професію мрієте.

1. Розгляньте малюнок.

2. Дайте дівчаткам імена. Складіть за малюнком розповідь «Малі помічниці». Абзаци розповіді починайте так:

1-й абз. а б з а ц. Був чудовий літній день. На небі не було жодної хмаринки...

2-й абз. а б з а ц. Три сестрички вийшли на город і дружно взялися до роботи...

3-й абз. а б з а ц. Повернулася з роботи мама і була приємно здивована.

3. У якому абзаці напишете основну частину тексту?

157. Попрацюйте парами! Продовжте діалог.

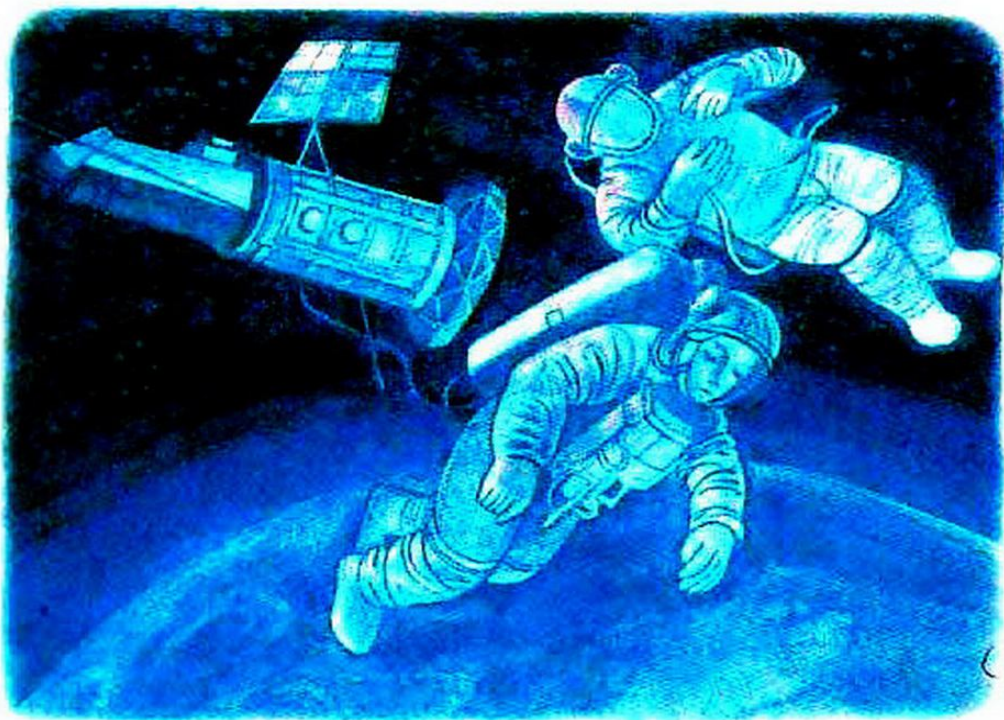
— Я так люблю свою маму, так люблю, що зірку з неба дістав би для неї ...

— А я, певно, не так люблю, бо про зірки навіть не думав. Я просто допомагаю мамі: прибираю в хаті, мию посуд, ходжу до магазину, доглядаю сестричку і роблю всякі інші дрібнички. А ти?

—...

Маленька праця, та ціна їй висока!

158. Склади невелику зв'язну розповідь, використовуючи дієслова: *вирішив, пішов, ходив, втомився, зупинився, присів, відпочив, повернувся*. Свою розповідь запиши.

12 квітня – Всесвітній день авіації і космонавтики.

159. 1. Прочитай текст. Про що він? Добери до нього заголовок.

12 квітня ми відзначаємо Всесвітній день авіації і космонавтики. У цей день 1961 року злетів у небо космічний корабель «Восток-1». На ньому було здійснено перший політ людини в космос. Корабель облетів навколо Землі. Керував ним відважний льотчик-космонавт Юрій Гагарін.

А чи знаєш ти імена вчених-конструкторів, які створювали космічні кораблі? Це Юрій Кондратюк (справжнє ім'я і прізвище — Олександр Шергей), Микола Кибальчич, Костянтин Ціолковський, Сергій Корольов. Усі вони — вихідці з України. Ми пишаємося цими іменами!

Першим космонавтом нашої незалежної держави став Леонід Каденюк. Але до цього в космосі побували 17 синів України.

2. На які питання відповідають виділені дієслова?

3. Знайди в тексті слова, спільнокореневі зі словом *політ*. Випиши їх, познач корінь.

160. 1. Прочитай текст. Яка його головна думка?

Вирушаючи в міжпланетні подорожі, космонавти надовго розлучаються із землею, зі своєю рідною домівкою. А нагадують їм у польотах про близьких та друзів земні сувеніри, які вони беруть із собою. Мандрують у космосі і малюнки, і вимпели, і мініатюрні книжечки. Часто-густо на згадку про домівку беруть дитячі іграшки, ляльки. А український космонавт Леонід Каденюк узяв із собою в космос «Кобзар» Тараса Шевченка.

2. До виділених дієслів добери синоніми. Запиши їх.

161. Прочитай. Придумай початок розповіді. Добери заголовок.

...космонавти не сиділи й не лежали: вони плавали! Плавали по кабіні, неначе у воді. Ось один випустив з рук зошит і олівець. Але ні зошит, ні олівець не впали додолу. Вони теж плавали.

За Ларисою Письменною

12. 1. Прочитай текст. Спиши, вставляючи у дієсловах пропущені префікси.

Багато штучних супутників **з**пускають люди в небо. Супутники літають довкола Землі і виконують велику роботу. Вони **д**бачають погоду, **п**казують рибалкам, де в морях **з**купчилася риба. Б'ють тривогу, коли в лісі **з**палахне пожежа.

2. Знайди в тексті дієслова теперішнього, минулого і майбутнього часу. Скорочено познач час над дієсловами.

13. 1. Прочитай і поміркуй над прочитаним.

Висота. Небо. Космос. Все стало сьогодні звичним, буденним. Борознять повітряні простори літаки, мандрують орбітами космічні кораблі...

Будь-яка мрія може здійснитися, якщо дуже-дуже захотіти!

2. А яка у тебе мрія? Напиши про неї.

14. 1. Прочитай вірш. Випиши дієслова і визнач їх час.

Скоро сонечко пригріє,
потечуть струмки,
темний гай зазеленіє,
зацвітуть квітки.

Олександр Олесь

2. Добери до виписаних дієслів форми минулого і теперішнього часу, запиши їх за зразком.

З р а з о к.

Пригріє – пригріло, пригріває.

15. Розкажи, як ви на уроці художньої праці виготовляли подушечки для голок. У своїй розповіді використовуй різні дієслова.

1. Прочитай художню розповідь про берізку і спробуй її продовжити.

Молода берізка вибігла на узлісся. Хотіла подивитись, що на світі робиться. На узліссі просторо,

дерева не затуляють виднокруг. І так багато сонця.
І так легко дихається.

Берізка ледь чути шелестіла своїм ясно-зеленим листям. Мабуть, розмовляла...

За Семеном Жураховичем

2. З ким і про що могла розмовляти берізка?

3. Правильно вимовляй виділені слова. Звернися до таблиці на с. 59.

167. 1. Прочитай текст. Яка тема і яка мета цього тексту?

Сонце вже сідало за край лісу, і я хотів іти собі додому, коли побачив на старій ялині, біля дупла, куди сойка поклала жолуді, руду білку.

Білка спритно підкралась до дупла. Зазирнула туди, витягла лапою великий жолудь й ну гризти. З'їла — дістала ще один. Дарма, що поблизу росте дуб, і вся галявина жолудями всіяна! Мабуть, сойчині і солодші, і смачніші!

Володимир Титаренко

2. Випиши дієслова з префіксами. Познач префікси. У якому часі вжито виписані тобою дієслова?

168. Прочитай і відгадай загадку. Спиши, підкресли дієслова теперішнього часу.

ЗАГАДКА

Бачить — не бачить,
чути — не чує,
мовчки говорить,
добре мудрує.

Кривду соромить,
правди навчає;
часом жартує,
смішки справляє.

Леонід Глібов

169. П о п р а ц ю й т е п а р а м и !

 1. Прочитайте текст. Якими словами змальовано поведінку пташки?

Горобець випурхне із гнізда. Сяде на гілку, почистить носик об кору, покрутиться, повертиться — холодно! І назад у гніздо. А воно щільно зліплене, соломною і пір'ячком встелене...

Петро Пауч

2. Спiшiть. Визначте час дiєслiв.

3. Спробуйте довести один одному, що видiленi слова не належать до дiєслiв, хоча й схожi на них.

70. Спиши, вставляючи з довідки потрібнi за змiстом слова. Які члени речення ти дописав?

Соловейко в гаї

Жайворонок у полі

Зозулі в лісі

Горобець під стріхою

Голуби на даху

Перепілка в житі

Слова для довідки: туркочуть, співає, щєбече, кують, витьохкує, дзвенить, цвірінькає, заливається, підпадьомкає.

Жайворонок у полі дзвенить.

71. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнок. Побудуйте за ним рiзні сполучення слiв, які складаються з дiєслова та iменника, наприклад: збирають галузки, носять на дерево, ремонтують гнізда та інші.

2. Введіть дiбрані сполучення слiв у зв'язну усну розповідь «Пташині турботи».

172. Спиши, самостійно доповнюючи речення дієсловами, які найбільш точно відповідають амісту.

1. Спортсмени бадьоро ... під звуки маршу.
2. Старенька бабуся стомлено ... по стежці.
3. Мале хлоп'я ... на одному місці.
4. Сміливий вершник галопом ... на коні.

§ 12. Змінювання дієслів минулого часу за родами

173. Поміркуйте разом!

Прочитайте. Визначте час виділених дієслів. З іменниками якого роду вони зв'язані? Чи можна визначити рід дієслів?

Весною ми пішли до лісу. **Зійшло** сонце. **Дихнув** легенький вітерець. Усі дерева в лісі **заспівали**. Кожне дерево **співало** свою пісню. Береза **співала** ніжну пісню. Слухаючи її, хотілося підійти і обняти білокору красуню. Дуб **співав** мужню пісню. Коли ми слухали пісню дуба, нам хотілося бути сильними і відважними.

За Василем Сухомлинським

Міркуйте так: Дієслово минулого часу *зійшло* зв'язане з іменником середнього роду *сонце*. Отже, це дієслово стоїть у формі середнього роду.

Дієслова минулого часу, які означають дію одного предмета, змінюються за родами: *учень радів, учениця раділа, дитя раділо*.

174. Попрацюйте з таблицею!

Які закінчення мають дієслова минулого часу жіночого і середнього роду?

Рід	Минулий час	Однина
чоловічий	щ о р о б и в?	малював()
	щ о з р о б и в?	намалював()
жіночий	щ о р о б и л а?	малювал(а)
	щ о з р о б и л а?	намалювал(а)
середній	щ о р о б и л о?	малювал(о)
	щ о з р о б и л о?	намалювал(о)

76. Зміни подані дієслова минулого часу за родами. Запиши. У дієсловах жіночого і середнього роду познач закінчення.

Зійшов, злетів, сидів, затих, думав, казав, говорив, розповідав.

З р а з о к.

Затих — затихла — затихло.

76. Прочитай текст. Спиши, вставляючи пропущені букви. Визнач рід дієслів у минулому часі. Познач в них закінчення.

Десь за деревами зійшло сонце і повільно, з гілки на гілку, стало підніматися на небо. Паморозь відступала, тмніла, танула. Потплішало.

77. 1. Прочитай і відгадай загадку. Випиши у стовпчик дієслова минулого часу чоловічого роду. Утвори від них дієслова жіночого і середнього роду і запиши їх через риску.

Перший я приніс весну,
пробудив усе від сну,
заспівав під вікном,
звуть мене усі

2. Які ще загадки про пташок ти знаєш? Спробуй скласти загадку про дятла, зозулю, солов'я.

78. 1. Прочитай вірш. Поясни, як ти розумієш значення виділених слів.

ІЗ СОНЕЧКОМ РАЗОМ

Вертався я з річки,
ішов я помалу,
і сонечко разом
зі мною чвалало.

Та раптом згадав я,
що тато й матуся
сваритися будуть,
як я запізнюся.

Прискорив я кроки,
немов для походу, —
і сонечко в небі
набавило ходу!

Побіг я прожогом,
аж вітер у вуха, —
і сонце за мною
побігло щодуху!

Отак бережком,
по ярочку крутому
із сонечком разом
примчав я додому!

Лідія Компанісець

2. Знайди у вірші дієслова, близькі за значенням.
3. Випиши дієслова минулого часу. Визнач їх рід.

З р а з о к.

Вертався (чал. р.).

179. 1. Розглянь малюнок і усно опиши зовнішній вигляд пташки.

2. Напиши про те, як дятел «лікує» дерева.
3. У своїй письмовій розповіді підкресли дієслова.

180. 1. Прочитай народні скоромовки. Зверни увагу на дієслова. Що означає кожне з них?

1. З-під куца перепелиця
випідпадьомкала перепеленят.
2. Перепел підпадьомкає,
перепілка підпадьомкає,
а маленькі перепеленята
перепідпадьомкають.

2. Спиши одну із скоромовок і підкресли в ній дієслова.
3. Вивчи записану скоромовку напам'ять.

81. 1. Прочитай текст і поясни, чому пташку так названо.

ГОРІХВІСТКА

А поглянь-но! Що то за диво?.. Серед білого дня на дереві ліхтарик спалахнув. Блимнув і згас, а потім на іншій гілці загорівся. І там уже нема. Що ж воно таке?

Та то не вогник, а червоний хвостик пташки-горихвістки між листям сяйнув. І ось що цікаво: летить пташка — хвостик у неї «горить», а сяде на гілку — немає вогника. Чому так? Здогадались?

2. Спиши. Знайди і підкресли дієслова, вжиті в переносному значенні.

Правильно вимовляй і пиши:

спалахну́ти	ліхта́рик
зга́снути	во́гник

§ 13. Неозначена форма дієслова

82. Поміркуйте разом!

1. Прочитайте текст.

ПОРАДИ ЛІКАРЯ

Вранці корисно **робити** зарядку. Двічі на день треба **чистити** зуби. Перед їдою слід **мити** руки. Шкідливо **читати** лежачи. Корисно перед сном **умиватися** і **провітрювати** кімнату.

2. Зверніть увагу на виділені дієслова. Скажіть, чи можна визначити час дії і хто саме її виконує.

Робити, чистити, мити, читати, провітрювати — це неозначена форма дієслова. Дієслова в неозначеній формі відповідають на питання **що робити?** **що зробити?** і мають у кінці **-ти** або **-тися**, рідше — **-ть**, **-ться**, наприклад: *вчити, вчитися, вчитись, співати, співать, здогадатся, здогадатися*.

183. 1. Прочитай і поміркуй над прочитаним. Спробуй висловити власну думку про школу.

ШКОЛА

Школа — святиця і надія народу. У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати навколишній світ, багатства науки і мистецтва. У школі вчать жити.

У школі ти вивчаєш культуру свого народу. З того, як людина ставиться до своєї школи, можна судити про її культуру і благородство, про її здатність дорожити честю і славою своїх батьків і свого народу.

За Василем Сухомлинським

2. Спиши. Підкресли дієслова в неозначеній формі. Усно постав до них питання.

184. 1. Прочитай текст. Про що цікаве в ньому розповідається?

КОМП'ЮТЕР

Комп'ютер хвалився, що дуже багато знає і може виконувати безліч завдань: розв'язувати задачі, грати в шахи, розважати розумними іграми малого і старого, друкувати, креслити, малювати... Перелік мудрих послуг можна було б продовжити.

Але раптом хтось помітив, що комп'ютер припустився грубої помилки. Почали перевіряти, що з ним сталося. І виявилось, що в комп'ютер потрапив вірус, — така комп'ютерна «хвороба».

Комп'ютер вимкнули, бо тепер доведеться його полікувати. Не варто було комп'ютерові так багато вихвалитися.

За Богданом Андрушкоєм

2. Випиши дієслова. У дужках познач час (теп., мин., майб.) або неозначену форму (н. ф.).

З р а з о к.

Хвалився (мин. ч.), знає (теп. ч.),
виконувати (н. ф.).

185. 1. До слів лівого стовпчика добери слова з правого так, щоб утворилися словосполучення. Запиши.

читати
плисти
видобувати
кип'ятити
орати
збирати
замітати

коридор
поле
урожай
книжка
море
вугілля
вода

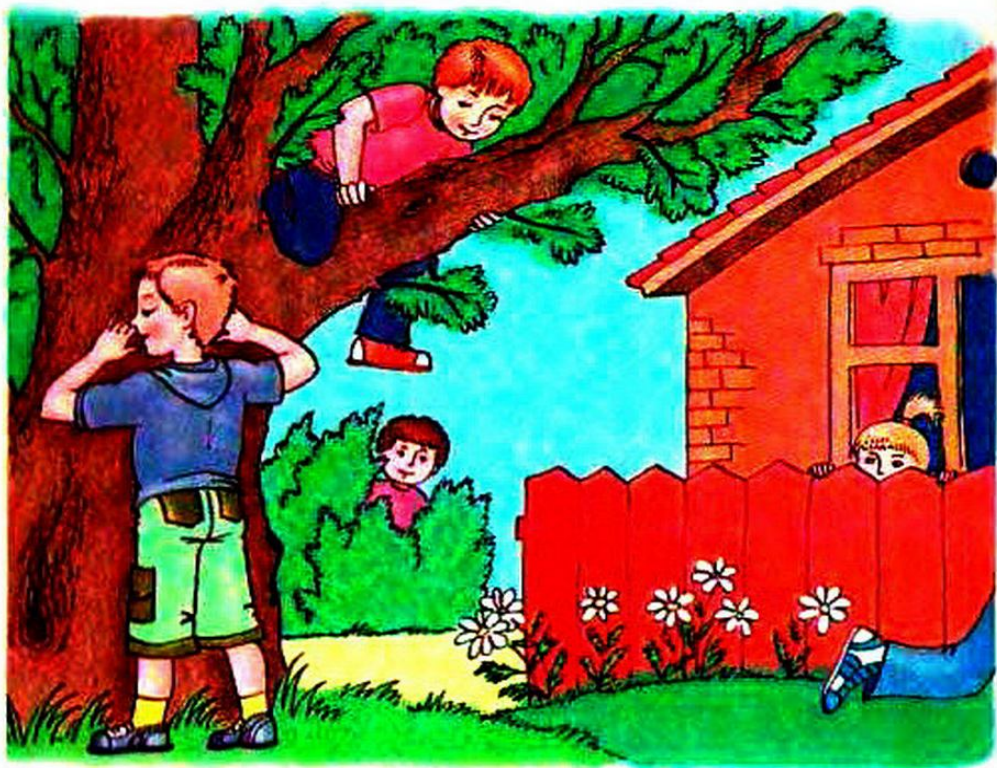
коридор

кипіти

2. Введи два словосполучення (на вибір) у речення і запиши їх.

186. Попрацюйте разом!

1. Розгляньте малюнок. Яку відому гру на ньому зображено?

2. Чи знаєте ви ігри «Піжмурки», «Паличка-стукалочка», «Квач»? Розкажіть, як у них грати.

3. До однієї гри складіть і запишіть правила.

187. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте.

Що робити?

садити

бігти

малювати

лазити

сміятися

співати

Що зробити?

посадити, пересадити

...

...

...

...

...

2. Від неозначеної форми дієслів, що відповідають на питання **щ о р о б и т и?**, утворіть за допомогою кількох з наведених префіксів дієслова, які б відповідали на питання **щ о з р о б и т и?** Запишіть їх. Позначте префікси.

П р е ф і к с и: про-, по-, з-, пере-, до-, за-.

 188. Подані дієслова постав у неозначеній формі. Запиши слова парами за зразком. Постав наголос (при потребі користуйся орфографічним словником).

Відповідає, мовчиш, радіємо, співаємо, читаємо, гримить, зустрічаєшся, піклуєшся, кипить.

З р а з о к.

Піклуєшся – пікуватися.

 189. 1. Прочитай текст. Спиши, ставлячи до дієслів у неозначеній формі в дужках питання.

Одержати хліб — це означає (...) зорати поле, (...) розпушити зорану землю, (...) удобрити її. Потім (...) посіяти зерно, (...) вберегти його від бур'янів. А коли дозріє, дбайливо (...) зібрати врожай, старанно (...) обмолотити, (...) провіяти, (...) просушити, (...) перемолоти зерно на борошно. Потім з нього (...) замісити тісто і (...) спекти хліб.

2. Кожне з дієслів, ужитих в неозначеній формі, усно зміни так, щоб до нього можна було поставити питання **щ о р о б и т и?**

90. Спийни текст, добираючи з довідки потрібні за змістом дієслова в неозначеній формі.

Щоранку треба ... о 7 годині, ... квартиру, ... зарядку, ... постіль. Після цього ... обличчя, шию, вуха, ... зуби. Потім поспідати, ... приготовлений звечора портфель і ... до школи.

С л о в а д л я д о в і д к и: йти, відчинити, взяти, почистити, застелити, вимити, зробити, встати.

Правильно вимовляй і пиши:

комірець	прасувати
фартух	снідати
хустинка	застеляти
серветка	користуватися

91. Дай письмові відповіді на запитання. Підкресли дієслова в неозначеній формі.

1. Чи знаєш ти, як слід поводитись за столом?
2. Чим потрібно брати хліб?
3. Як треба пережовувати їжу?
4. Чому не можна розмовляти під час їди?
5. Що обов'язково треба зробити, встаючи з-за столу?

92. До поданих дієслів добери з довідки синоніми. Запиши. Усно постав питання до дієслів.

Дивитися, казати, бажати, просити, шуміти.

С л о в а д л я д о в і д к и: розповідати, умовляти, галасувати, спостерігати, хотіти, розглядати, бламати, повідомляти.

93. Добери до поданих дієслів антоніми. Запиши слова парами.

Говорити, забирати, світати, відпочивати, знайти, плакати.

94. 1. До дієслів у неозначеній формі добери і запиши за зразком спільнокореневі іменники. Виконати завдання тобі допоможе словник.

Читати, зустрічати, копати, доповідати, призначати, шукати.

Зразок. *Читати* — читач, читання, читанка.

2. Зі словами *зустрічати* і *зустріч* склади і записи два речення, підкресли в них головні й другорядні члени.

- 195.** У кожній групі слів знайди дієслова у неозначеній формі. Решту дієслів розподіли за часами (теперішнім, минулим і майбутнім).

Пишуть, написали, писати, будуть писати, напишуть; намалювати, малювати, намалюють, малюють, будуть малювати; купують, купувати, купили, кúплять, будуть купувати.

Виконуй усно так:

Неозначена форма дієслова — *писати*. У теперішньому часі — *пишуть*, у минулому часі — *написали*, у майбутньому часі — *напишуть*, *будуть писати*.

- 196.** П о п р а ц ю й т е р а з о м!

1. Прочитайте текст. Яка його головна думка?

НАШ РІД

Мама вишиває на білому полотні зелений барвінок. Тут і чорнобривці, і сині волошки. Навіть у куточку маленьку качечку вишила. Це буде для мене святкова українська сорочка!

А чому українська? Бо вишиті на ній квіти, які ростуть на нашій землі. А земля наша зветься Україною!

Я — маленький українець. І мама моя — українка, і тато — українець, і дідусь та бабуся — українці. Ми українського роду і любимо нашу землю, наші квіти, нашу рідну мову.

За Андрієм М'ястківським

2. Випишіть виділені дієслова, поставивши їх у неозначеній формі.

3. Знайдіть у тексті розповідні речення з окличною інтонацією.

4. Знайдіть слова, споріднені зі словом *Україна*.

Я – маленький українець.

Я – маленька українка.

197. 1. Прочитай вирази.

Вділити в око; з ним каші не звариш; потрапити пальцем у небо; з'їсти разом пуд солі; пасти задніх.

2. Пригадай або розпитай старших членів сім'ї, що означають ці вирази.

3. З трьома виразами (на вибір) склади і запиши речення.

4. Використовуй принагідно ці вирази у своєму мовленні.

98. 1. Виконай усно вправу за зразком.

Неозначена форма	Теперішній час	Минулий час	Майбутній час
співати	співаю	співав	буду співати, співатиму
відпочивати працювати допомагати			

2. Які вміння виробляє така вправа?

3. Запиши форми одного з дієслів (на вибір).

99. 1. Прочитай прислів'я. Які поради в них висловлено?

1. Умій жартувати, та знай, коли перестати. 2. Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні.

3. Голова не лише для того, щоб шапку носити.

2. Спиши прислів'я і підкресли в них дієслова в неозначеній формі.

3. Використовуй принагідно ці прислів'я у спілкуванні з товаришами.

100. 1. Прочитай і спиши. Підкресли дієслова в неозначеній формі.

ПОРАДИ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ

1. Книжку треба тримати в чистоті.

2. Сторінки слід перегортати за верхній ріжок.

3. Не можна виривати з книжки аркушів.

4. Кожен учень повинен берегти свій підручник.

2. За цим зразком склади поради для свого молодшого брата чи сестрички «Як треба поводитися з іграшками».

201. 1. Прочитай вірш. Випиши дієслова в неозначеній формі.

Хотіла б я піснею стати
у сюю хвилину ясну,
щоб вільно по світі літати,
щоб вітер розносив луноу.

Щоб геть аж під яснії зорі
полинати співом дзвінким,
упасти на хвилі прозорі,
буяти над морем хибким.

Леся Українка

Буяти — вільно носитися, літати.

Хибкім — тут: неспокійним, розбурханим.

2. До виділених дієслів допиши за зразком форми теперішнього, минулого і майбутнього часу.

З р а з о к.

Співати — співає, співав, співатиме.

202. 1. Спиши текст, вставляючи замість крапок потрібні за змістом слова з довідки.

Сьогодні ти разом з мамою готуєш обід.

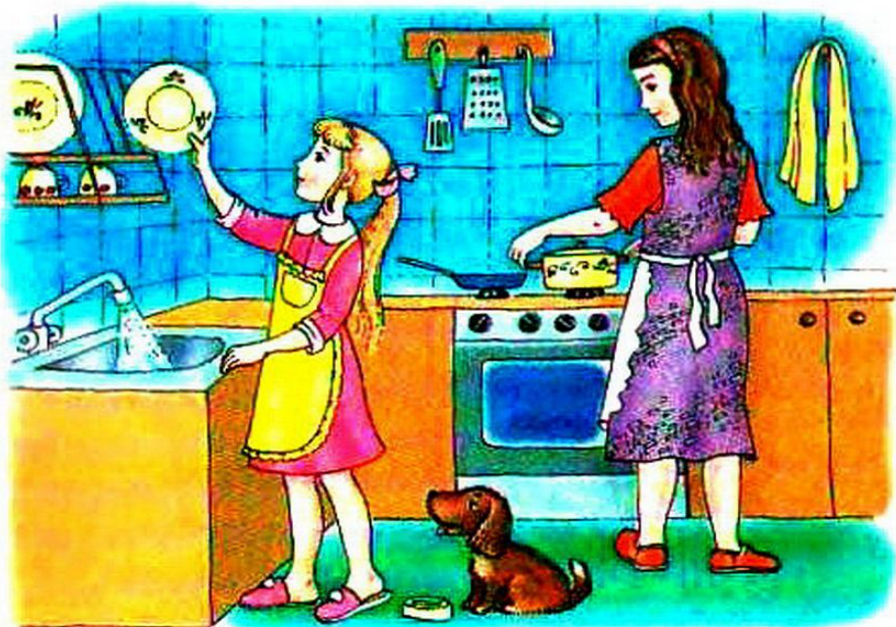
Пам'ятай, що жодна добра господарка не почне ... обід, ... вечерю чи сніданок з брудними руками.

На кухні тобі буде потрібна чиста ганчірка. Треба ... з плити гарячу сковорідку, ... кришку з гарячої каструлі, ... зі столу чи ... воду.

С л о в а д л я д о в і д к и: варити, готувати, взяти, зняти, змести, витерти.

2. Визнач форму вставлених дієслів.

03. Розглянь малюнок. Склади письмову розповідь про те, як ти допомагаєш мамі.

Правильно вимовляй і пиши:

господарка
господиня
рушник
ганчірка

каструля
сковорода
тарілка
друшляк

§ 14. Написання не з дієсловами

204. Попрацюйте разом!

1. Прочитайте і спишіть вірш. Усно розкажіть, до чого закликає в ньому автор.

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї:
стоїть на узліссі ялинка моя —
не зрубайте її!
На озері плаває пташка моя —
не убийте її!

Яскріє на небі зірка моя —
не агасіте її
Світ-казку будеє мрія моя —
не спіяйте її

Дмитро Павличко

2. Зверніть увагу на те, як пишеться слово *не* з дієсловами. Підкресліть це слово разом з дієсловами.

Не пишеться з дієсловами окремо: не зазнаватися, не хвалитися, не викрикувати, не смітити.

205. П о п р а ц ю й т е р а з о м!

1. Прочитайте вірш.

СВОЇМИ РУКАМИ

Хоч як не вигадуй,
хоч як не крути —
самі не приходять
поштові листи.

Саме неспроможне
змолотись зерно,
із пряжі саме
не зітчється сукно.

Самі не позводяться
новобудови,
самі не напишуться
вірші чудові.

Ми все це так само,
як тата і мами,
повинні робити
своїми руками.

Володимир Луцив

2. Випишіть виділені дієслова, поясніть їх написання.
3. У першій строфі знайдіть дієслово, яке відповідає поданій схемі.

206. 1. Прочитай прислів'я. Спиши, підкресли дієслова з *не*.

1. Чого ранком не зробиш, того ввечері не здоженеш. 2. Не навчишся плавати, поки у вуха води не набереш. 3. Без клинка не розколеш пенька.

2. Яка спільна думка висловлена в прислів'ях?

*Не поговорив з головою —
не берись руками.*

207. Попрацюйте парами!

1. Прочитайте вірш спочатку мовчки, а потім — один одному напівголосно. Правильно вимовляйте виділені дієслова. Для цього ще раз зверніться до таблиці на с. 59.

ДОЩ ІЗ КРАПЛІ ПОЧИНАЄТЬСЯ

Все — із доброго чи злого —
починається з малого.

Листя виросте з листочка,
з нитки витчеться сорочка.

З пагінця чи бруньки — гілка,
з гілки — дудочка-сопілка.

Хліб — з маленької зернини,
дощ — із чистої краплини.

Навіть річечка-ріка
починається з струмка.

День турботою почнеться,
все довкола усміхнеться.

Проганяй мерщій дрімоту —
і рукам давай роботу.

І роби невтомно, вміло,
хоч мале, та добре діло.

Микола Сингаївський

2. Визначте час виділених дієслів.

208. 1. Прочитай. Уяви описану ситуацію. Дай відповіді на запитання.

Ти ідеш зі школи додому. А назустріч біжить дитина і плаче. Ти бачиш, що вона сама, без дорослих.

Як ти допоможеш малюкові? Які слова добереш, щоб його заспокоїти?

2. Які дієслова з *не* ти вжив у відповіді?

209. 1. Прочитай і запам'ятай поради. Випиши дієслова з *не*.

Не перебільшуй власних успіхів і можливостей.

Навчися правильно й чесно оцінювати власну працю і працю інших людей.

Не розхвалюй сам себе, нехай тебе інші похвалять.

Не переоцінюй своїх знань і вмінь.

Досягнення й успіхи батьків та рідних — це не твої успіхи. Не хвалися ними, не приписуй їх собі.

Не намагайся виділитися з-посеред товаришів одягом, прикрасами. Вдягайся просто, охайно.

2. Використовуй ці поради у спілкуванні з товаришами.

210. П е р е в і р с е б е! Чи знаєш ти правила для учнів? Встав пропущені слова.

1. Вчасно приходь на заняття, не ... уроків.

2. Бережи шкільне майно, не ... парт, книжок.

3. Зразково поведься, не ... до школи зайвих речей.

211. 1. Прочитай прислів'я. Як ти їх розумієш?

1. Наука в ліс не веде, а з лісу виводить. 2. Згаяного часу і конем не наздоженеш. 3. Хто часто кричить, того ніхто не слухає. 4. Великий рості, щасливий будь, себе не хвали, інших не гудь!

2. Спиши. Дієслова з не підкресли.

Згаяного часу і конем не наздоженеш.

3. Зроби аналіз дієслів першого речення в такому порядку:

1. Аналізоване слово.

2. На яке питання відповідає?

3. Частина мови.

4. Час.

5. Рід (у минулому часі).

6. З якими словами в реченні зв'язане?

7. Яким є членом речення?

212. Спиши, розкриваючи дужки, правила поведінки на вулиці.

Діти! (Не) забувайте правил вуличного руху. (Не) влаштовуйте на дорогах ігор. (Не) вибігайте на проїжджу частину вулиці. (Не) перебігайте вулицю перед автомобілем. Пам'ятайте! Автомобіль раптово

Праця — нелегка справа. Працюючи, людина створює потрібні й красиві речі. Праця робить людину зрілою, мужньою. Виробляй, розвивай свої здібності працею, творчістю.

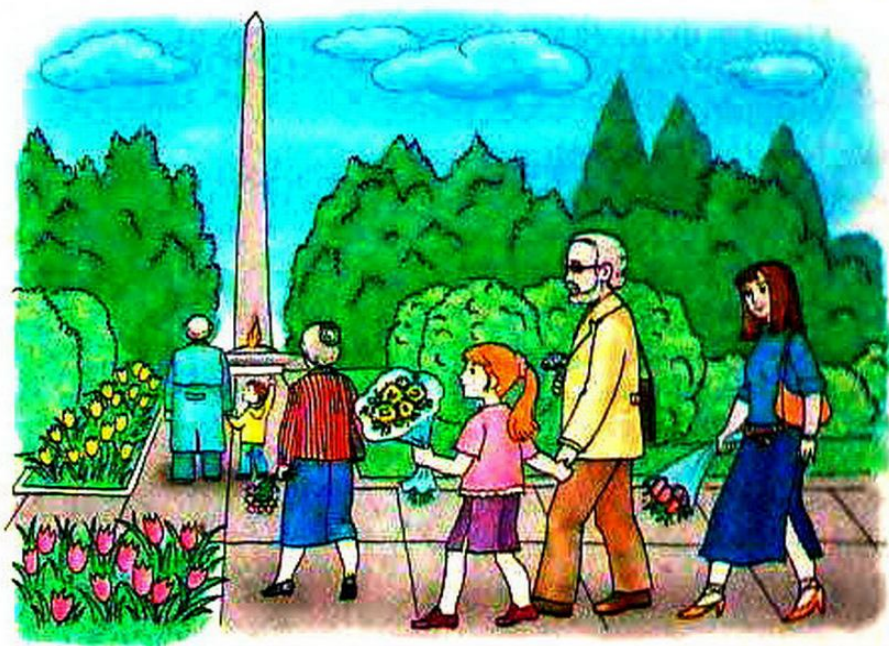
Ніколи не залишай розпочатої справи, доведь її до кінця. Якщо ти звикнеш кидати розпочате і без кінця переходити від однієї справи до іншої, ти станеш ледарем і неуком.

2. Які відомі тобі частини мови використано в тексті? Познач їх скорочено.

З а н и т а н н я д л я п о в т о р е н н я

1. Яка частина мови називається дієсловом?
2. Скільки часів має дієслово?
3. На які питання відповідають дієслова теперішнього, минулого і майбутнього часу?
4. Як змінюються дієслова минулого часу?
5. На які питання відповідають дієслова в неозначеній формі?
6. Як пишеться *не* з дієсловами?

214. 1. Розглянь малюнок. Які думки і почуття він у тебе викликає? Прочитай текст.

ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

Щороку 9 травня наш народ відзначає велике свято — День Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками.

Протягом довгих чотирьох років мужньо боролися ми проти ворога. Повною перемогою над фашистами закінчилася ця боротьба. І щороку 9 травня над усією нашою землею гримить салют, і чути його на весь широкий світ.

Бережімо пам'ять про всіх тих, хто захищав і визволяв нашу рідну Україну від ворога!

2. Яка тема і яка мета цього тексту?

3. Спиши. Зверни увагу на вживання великої букви.

дев'ять

-в'я- [в'я]

свято

свя- [с'в'а]

215. 1. Прочитай текст. Поясни, чому він має таку назву.

МАТЕРИНСЬКЕ ІМ'Я

Проти фашистів билися два воїни, два брати — Іван і Андрій.

Ворожа куля поранила Івана в груди. Впав він на землю, полилася кров з рани. Схилився над Іваном брат його, Андрій.

— Брате,— говорить Іван,— приклади мені до грудей вишивану хустку.

Витяг Андрій зі схованки вишивану хустку, яку мати дала братам, виряджаючи їх на війну. На хустині тій вишито було материнське ім'я й пшеничний колосок...

Повертався з Берліна додому Андрій. Знайшов братову могилу і зупинився перед нею вражений: на могилі виріс колосок пшениці...

За Василем Сухомлинським

2. Знайди в тексті зачин і кінцівку. Як ти розумієш кінцівку? Спиши кінцівку і доповни її.

ім'я — зв. > б.

воїни — зв. ? б.

16. 1. Прочитай виразно вірш. Чому, на твою думку, не тільки слово *Україна*, а й слово *Мати* поет написав з великої букви?

МАТИ-УКРАЇНА

Перше слово — *Мати*,
друге — *Україна*.
Так учився розмовляти
я, мала дитина.

Кожне слово пахне,
мов листочок м'яти.
Та, мов квітка з короваю,
пахне слово Мати.

Кожне слово світить
гранями рубіна,
але сяє, наче сонце,
слово Україна.

Дмитро Павличко

Рубін — дорогоцінний камінь.

2. Зроби звуко-буквений аналіз слів *Україна, м'яти, розмовляти*.
3. Вивчи першу строфу вірша напам'ять і запиши її з пам'яті.

Сяє, наче сонце, слово „Україна“.

217. 1. Прочитай уривок з вірша і спиши, вставляючи пропущені букви.

І ж^Ивуть у пам'яті народу
його вірні дочк^И і с^Ини,
ті, що не в^Ирнулися з походів
грізної, в^Иликої війни.

Їх ж^Иття, їх помисли в^Исокі,
котрим не судилось розцвісти,
закл^Икають мир ясний і спокій,
як зіницю ока, берегти.

Василь Симоненко

2. Усно назви перевірні слова, які допомогли тобі правильно вставити букви.

щастя — зв. ? б.

218. 1. Відгадай слово, користуючись алфавітом.

Перша буква цього слова стоїть в алфавіті між о і р. Друга — перед с. Третя буква — на початку

алфавіту. Четверта — після х, а остання — в кінці алфавіту.

2. Запиши слово-відгадку. Назви в ньому звуки і букви. Склади з цим словом речення або пригадай прислів'я.

1. Виконай завдання-жарту.

1. Що треба зробити, щоб *мушку* перетворити в *мишку*?

2. Як можна перетворити *ворону* на *сороку*?

2. Назви букви, які довелося замінити.

1. Прочитай і спиши прислів'я. Простеж, які голосні звуки вживаються в словах. Назви їх. Якими буквами позначено ці звуки?

1. Зима багата снігами, а літо — снопами. 2. Чистим зерном сійте поле, то вродить хліб, як море, а нечистим засієте — собі шкоди надієте. 3. На чийй землі живеш, того й воду п'єш. 4. Про землю піклуйся — золотим зерном милуйся.

2. Які голосні звуки є в нашій мові? Скільки в алфавіті букв для позначення голосних звуків? Назви їх.

Дай землі, і вона тобі дасть.

1. Розглянь таблицю голосних звуків і букв, що їх позначають.

[a]	[o]	[y]	[e]	[и]	[і]
а	о	у	е	и	і
я		ю	є		ї

2. Попрацюйте в парах! Порівняйте вимову і написання слів.

[мор'áк] — [а]	я	мор'як
[м'яч] — [йа]		м'яч
[л'úди] — [у]	ю	люди
[йúрта] — [йу]		юрта
[сін'е] — [е]	є	сине
[б'йе] — [йе]		б'є
[й'íду] — [йі]	ї	їду
[з'йіду] — [йі]		з'їду

Зверніть увагу! Про звук говоримо: голосний, наголошений, ненаголошений; приголосний, твердий, м'який, дзвінкий, глухий.

Про букви кажемо: велика, мала, друкована, писана, каліграфічна.

222. 1. Прочитай текст. Вимов звуки і назви букви у виділених словах.

Я пам'ятаю, як урочисто проводжали в поле плугатарів із раннім плугом. Коли ж вони повертались увечері додому, їх стрічали старі й малі. А яка то була радість, коли орач виймав тобі з торби шматок причерствілого хліба і казав, що він од зайця. Це був найкращий хліб мого дитинства!

Михайло Стельмах

2. Прочитай удома своєму дідусеві або бабусі цей текст. Попроси поділитися спогадами про їхнє дитинство. Підготуйся розказати почуте на наступному уроці.

3. Знайди в тексті слова, які відповідають таким моделям:

223. 1. Прочитай слова. Поділи їх на склади.

Йосип, район, майорить, знайомий, бульйон, мільйон, бойовий.

2. Склади і запиши речення з трьома словами (на вибір).

224. Попрацюйте разом!

1. Порівняйте вимову і написання слів кожної пари.

йорж	—	льох
Йосип	—	дзьоб
майоріти	—	тьохкати
серйозний	—	чотирьох
мільйон	—	намальований
знайомий	—	сьомий
район	—	пеньок

2. Спробуйте зробити висновок про те, коли вживаємо буквосполучення *йо*, а коли — *ьо*.

225. Спиши текст, вставляючи пропущені букви.

Розбудили мене с..огодні серед ночі гуси. Вони у нас в сараї ночуют.. . І чого це вони раптом почали гелготати? Хто їх наполохав?

Я вийшов на подвір'я. Аж чую — в нічному небі дикі гуси летят.. . Так ось чому заметушилися.. мої гуси! Почули зна..омі голоси. Родичі їхні відлітают.. !

За Михайлом Стельмахом

226. 1. Прочитай групи слів. У словах кожної групи знайди і назви приголосний звук, м'якість якого позначено знаком м'якшення.

Льоня, льон, льотчик, польовий, льодовий, намальований; сьомий, сьогодні, всього; бадьорий, дьоготь; у нього, у ньому; у цьому, у цього.

2. З виділеними словами склади і запиши речення.

П р и г а д а й! М'якість приголосних звуків перед *о* завжди позначаємо знаком м'якшення.

227. 1. Прочитай виразно вірш.

СИНІЙ ЛЬОН

При дорозі, де тополі,
синій льон зацвів у полі.
Біля льону — синя річка,

в небі синьому — синичка.
Стільки цвіту-синьодзвону!
Засиніло все під льону.

Анатолій Камінчук

2. Спиши перше речення. Підкресли в словах букви, які позначають м'якість приголосних звуків.

 228. 1. Прочитай текст і порівняй його з віршем з попередньої вправи. Що у них спільного? Який з цих текстів доречно помістити в «Читанці», а який — у підручнику з природознавства? Доведи свою думку.

КВІТУЧИЙ ЛЬОН

Чи бачив ти, як цвіте льон? Квітка у нього маленька і тендітна. Вона нагадує віночок з п'ятьма пелюстками синього кольору. Цвіте льон у червні. Тоді поле стає схожим на блакитне море, що гонить безкраї хвилі.

2. Спиши, виділені слова поділи для переносу.
3. Побудуй звукову модель слова льон.

229. П о п р а ц ю й т е р а з о м!

 1. Користуючись алфавітом, назвіть букви, що позначають приголосні звуки. З'ясуйте, чи всі приголосні звуки мають для позначення відповідну букву в алфавіті. Що можна сказати про м'які приголосні звуки?

2. Як позначаються на письмі звуки [дж], [дз], [дз']?

230. Добери і запиши за зразком пари слів з такими звуками:

[т]	—	[т']	[с]	—	[с']
[н]	—	[н']	[ц]	—	[ц']
[д]	—	[д']	[л]	—	[л']
[р]	—	[р']	[з]	—	[з']

З р а з о к.

Тинь — тинь, летить — літак.

231. 1. Прочитай текст, правильно вимовляючи слова, у яких дві однакові букви позначають один подовжений звук.

Маленькі постаті дітей розсиналися по ріллі — хто із заступом, хто з граблями. Працювали всі

з великим завзяттям і задоволенням. Руки в землі, а на обличчях виступив піт. Та в очах — радість. Бо ніжно цілувало сонце їм голівки, любо теплими долонями гладило зігнуті спini. Наче аж підморгувало до всіх: «Хе! Дивіться, як наші працюють. Молодці!»

Андрій Головка

2. Три перші речення спиши. Скажи, чого більше у виділених словах — букв чи звуків. Чому?

3. Пригадай і назви інші слова з подовженими м'якими приголосними.

П р и г а д а й! М'які подовжені звуки позначаються на письмі двома однаковими буквами: *накриття, бадилля, насіння.*

12. 1. Склади за малюнками три речення, використовуючи такі слова: *насіння, колосся, збіжжя.*

2. Запиши складені речення.

13. 1. Прочитай слова. Правильно вимовляй подовжені звуки.

гілля — Галя

віття — Вітя

написання — долоня

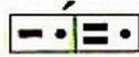
пічку — печу

волосся — Люся

міццю — водицю

г і л л я

Г а л я

2. Склади звукові моделі однієї пари слів (на вибір).

ДУБ І КАЛИНА

Нахиляє дуб високий
серед пишної долини
віти дужі і високі
до червоної калини.

Борис Грінченко

2. Зроби звуко-буквений аналіз виділених слів у такому порядку:

1. Вимов слово вголос.
2. Назви послідовно в ньому звуки і побудуй звукову модель.
3. Поділи слово на склади.
4. Визнач наголошений склад і познач наголос.
5. Запиши слово буквами.
6. Назви голосні звуки і букви, якими вони позначені.
7. Назви приголосні звуки і букви, що їх позначають.

235. Порівняй сполучення слів. Склади з ними речення і запиши.

поліо́ грядку — поліо́ грядку
в нашому житті — в нашому житті

236. Прочитай слова. На місці букв *я, ю, є, ї* після апострофа чітко вимовляй по два звуки: [йа], [йу], [йе], [йі].

в'яз	п'ять	сім'я	голуб'ятко	подвір'я
в'юн	п'ють	сім'ю	б'ють	пір'іна
в'ється	п'є	сім'єю	б'ється	матір'ю
солов'ї	п'ятірка	у сім'ї	торф'яний	верф'ю

П р и г а д а й! Апостроф ставиться після букви *б, л, в, м, ф, р* перед буквами *я, ю, є, ї*, що позначають два звуки: [йа], [йу], [йе], [йі].

37. 1. Прочитай і спиши речення. Підкресли слова з апострофом.

1. Під гаєм в'ється річечка... Як скло вода блищить. (Леонід Глібов) 2. Сім'я вечерея коло хати, вечірня зіронька встає. (Тарас Шевченко) 3. Соловейку, солов'ю, я приспівочку зів'ю, свіжу та барвисту, з золотого листу. (Андрій Малишко)

2. Назви букви, між якими стоїть апостроф у підкреслених словах.

38. Прочитай пари слів. Порівняй вимову звуків, позначених буквою р.

буряк — бур'ян	[p'a] — [p'ja]
морю — матір'ю	[p'y] — [p'ju]
пиріг — пір'їна	[p'i] — [p'ji]

39. 1. Спиши слова, вставляючи, де потрібно, апостроф.

Пір..їна, бур..янець, Р..ябло, міжгір..я, р..ясний, довір..я, зор..я.

2. Склади і запиши речення з виділеними словами.

40. Спиши, замінюючи виділені слова близькими за значенням з довідки. Де потрібно, змінюй форму слів.

Любить Леся прибирати свій двір. Гарно тут! Червонобокi яблука висять над огорожею. Попід вікнами плететься красаля. А над її квітами кружляють бджоли.

С л о в а д л я д о в і д к и: в'ються, рум'яні, в'ється, подвір'я.

Попід вікнами вється красаля.

41. 1. Прочитай уривок з вірша.

Ви знаєте, як сплять старі гаї?
Вони все бачать крізь тумани.
Ось місяць, зорі, солов'ї...

Павло Тичина

2. Знайди у вірші слова, які не можна поділити для переносу.

П р и г а д а й! Слова з одного рядка в другий переносяться по складах. Одна буква не залишається в рядку і не переноситься в інший рядок: *огі-рок, лі-нія*.

3. А як треба переносити слова з апострофом, *ь*, *й* і подвоєними буквами? Наведи приклади.

242. Спиши, поділяючи слова для переносу різними способами.

Польовий, мальований, пам'ятати, бур'ян, дядько, насіння, швидко, чайка, груддя, ходжу, кукурудза, гострий.

243. 1. Прочитай і спиши вірш.

ТИША МОРСЬКА

Тиша в морі... ледве-ледве
колихає море хвилі;
не колишуться од вітру
на човнах вітрила білі.

Править хтось малим човенцем,
стиха весла підіймає,
і здається, що з весельця
цире золото спадає.

Леся Українка

2. Вимовляй правильно виділені слова. Поділи їх для переносу.

Вимовляй:	Пиши:
[колішуц':а]	колишуться
[здай'ец':а]	здається

244. 1. Прочитай текст. Визнач його мету.

ДЕНЬ МАТЕРІ

У травні, коли повертаються до рідних гнізд птахи, коли оновлюється природа, теплий весняний вітер приносить нам свято Матері.

Прийшло це свято в Україну зі Сполучених Штатів Америки. Його засновницею була американка Анна Джарвіс. 9 травня 1905 року вона втратила свою матір. Це її так глибоко вразило, що вона запропонувала присвятити один день року матерям усього світу.

Українці в цей день **вшановують** Матір-Богородицю, Матір-жінку і Матір-Україну.

2. Що нового ти дізнався з цього тексту?
3. Визнач і спиши зачин і кінцівку тексту.
4. Поясни, як ти розумієш виділені слова.

245. 1. Прочитай вірш. Спиши рядки, які тобі найбільше сподобалися.

МАТЕРИНА МОВА

Колискова пісня, колискова —
то найперша материна мова.
Пахне вона м'ятою і цвітом,
чебрецями і суничним літом.
Пахне молоком і споришами...
Скільки в ній ласкавості і шани,
скільки в ній тривожності людської,
і надій, і сивини гіркої...
Колискова пісня, колискова —
то солодка материна мова.

Микола Сингаївський

2. Випиши з тексту у два стовпчики іменники в однині і множині.

*Колискова пісня — то мова
твоєї матері.*

246. 1. Прочитай розмову дівчинки з мамою. Які речення за метою висловлювання у ній вжито?

— Взимку ж, мамо, пташеняттам буде холодно в гнізді! Правда, ти до мене в хату всіх їхпустиш отоді?

— В теплий край тоді далеко полетять усі пташки: журавлі, качки, лелеки і маленькі ластівки.

А як буде знов надв'орі тепло, весело, весна, — прилетять пташки з-за моря знов до нашого вікна!

Наталія Забіла

2. Знайди і виразно прочитай розповідні речення, в яких виражено сильні почуття. Як вони ще називаються?

 3. Випиши з тексту іменники — назви птахів. У якому числі вони вжиті? Через риску запиши їх у формі однини.

247. П о м і р к у й т е р а з о м!

 1. Який із двох заголовків — «Весна» чи «Літо» — більше відповідає цьому тексту? Чому?

День був по-справжньому теплий. Сонечко вже добре пригрівало. Лише де-не-де по синьому небу пропливали кучеряві хмарки.

У повітрі линули голосні пташині пісні.

У полі парувала свіжа рілля.

2. В останньому реченні встановіть зв'язок між словами за допомогою питань.

рілля — зв. ? б.

248. 1. Прочитай текст і добери до нього заголовок.

Травень — це розквіт і буяння зелені. Дерева і різні кущики поспішають прибратися на свято весни. Кожен день приносить щось нове. Ось з'явилися блакитні незабудки, розпускаються фіалки. Незабаром розгорнуться чашечки ковалії, зацвіте ніжна суниця.

Білими хмаринками вкрилася черемха. І пливе від неї солодкий медовий аромат у високе-високе небо. До гомінкого щебету пташок приєдналися чарівні трелі солов'я. Не можна не заслухатися співом цього малесенького сіренького співця.

2. Підготуйся і запиши текст під диктовку. Записаний текст звір з підручником.

НАЙКРАЦІ КВІТИ

Завтра в мамі день народження. Мітру хоче подарувати їй щонайкращі квіти. Але хто знає, які з них найкращі?

— Піду-но я до бджілки, — сам собі сказав Мітру. — Адже вона всі квіти знає.

Прокинувся він рано-ранесенько, щоб застати бджілку вдома. А вона вже сиділа на квіточці перед своєю хаткою і вмивалася краплинкою роси...

Григорє Вієру

2. Зверни увагу на ім'я молдавського хлопчика. До якого українського імені воно подібне?

3. Пофантазуй, як можна продовжити цю розповідь. Спиши останній абзац і допиши продовження.

55. 1. Прочитай і зроби висновок з прочитаного.

Часом люди завдають шкоди лісу. Дехто рубає дерева, кидає сміття. А хлопчаки інколи вирізують на стовбурах свої імена, обдирають кору, ламають гілки.

Ліс має ще одного небезпечного ворога — вогонь. Від пожеж гине багато гектарів лісу. Тому з вогнем у лісі треба поводитись дуже обережно. Недарма кажуть: «З одного дерева можна зробити мільйон сірників, а одним сірником — спалити мільйон дерев».

Обов'язок кожного школяра — охороняти нашого «зеленого друга» — ліс. Треба спиняти тих, хто шкодить лісу і зеленим насадженням, недбайливо поводитьсь в лісі з вогнем, псує дерева, руйнує ліс, ловить птахів.

З книжки «Дванадцять місяців»

2. Спиши два останні абзаци тексту. Підкресли дієслова в неозваченій формі. На які питання вони відповідають?

256. 1. Прочитай текст. Який висновок зробиш з нього?

ЖИВІ ПАМ'ЯТНИКИ

У розпалі садіння дерев.

У цій радісній і корисній справі діти не поступаються дорослим. Обережно, щоб не пошкодити коріння, викопують і переносять посулі деревця в нові місця. Навесні прокинеться деревце — і почне рости людям на радість і користь.

І кожний з дітей, хто посадив і виростив деревце, поставив собі за життя чудовий зелений пам'ятник на віки.

Віталія Біанкі

2. Випиши з тексту дієслова з префіксами, префікси познач. До кожного дієслова постав питання, визнач час.

257. 1. Прочитай вірш. Спиши першу строфу.

СВЯТО ЛІСУ

Що ми саджаєм, саджаючи ліс?
Крила, щоб в небо літак нас поніс;
парту і зошит, і ручку, й пенал,
книжку, лінійку, газету, журнал.

Що ми саджаєм, саджаючи ліс?
Пущу, де жив би і заєць, і лис;
пущу, де в білки малята в дуплі
й дятли вистукують дріб на гіллі.

Самуїл Маршак

2. Випиши з тексту у два стовпчики іменники в однині і в множині.

258. 1. Прочитай і спиши текст.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Вчені підраховали, скільки деревини витрачається на потреби однієї людини протягом її життя. Виявляється, не мало й не багато — чотириста дерев із середнім обхватом стовбура.

Бралися до уваги не тільки витрати деревини на виготовлення житла і меблів, а й на виробництво книжок, газет, журналів, зошитів тощо.

2. Які предмети в твоїй кімнаті виготовлені з дерева? Запиши їх назви.

1. Прочитай текст.

У школах Індії першокласники під час вивчення азбуки не проказують назви літер, а проспівують їх. Учителі вважають, що під час співу букви запам'ятовуються швидше і легше.

Усі письмові роботи в класі індійські школярі виконують олівцем, а ручкою — тільки контрольні роботи.

2. Спробуй проспівати український алфавіт під якусь відому мелодію.

1. Прочитай слова. Якою спільною назвою можна їх об'єднати? Знайди серед слів синоніми, антоніми, споріднені слова.

Блискавка, град, дощ, вітер, злива, буря, мряка, грім, іній, заметіль, спека, гроза, пороша, заморозки, хуртовина, сніг, хмари, листопад, холод, відлига, роса, туман, смерч, мороз, віхола, суховій, морозець, ожеледь.

2. Запиши подані слова за алфавітом. Бери до уваги не тільки першу, а й наступні букви.

М і р к у й т а к: У словах *злива*, *заметіль*, *заморозки* другі літери *л*, *а*, отже, спочатку треба записати слова з другою буквою *а*. У словах *заметіль*, *заморозки* збігаються перші три букви (*зам*-), тому зіставляємо четверті: *е* і *о*; першою в алфавіті йде буква *е*. Отже, з усіх трьох слів на букву *з* першим записуємо *заметіль*, потім — *заморозки*, а за ним — *злива*.

1. Прочитай виразно вірш.

Що за шепіт чути в тиші,
ніби сну йому немає?

То Дніпро зірки колише,
сам з собою розмовляє.

Забринять лани струмками.
Зашумлять садами балки.
В очереті над ставками
ніч не спатимуть рибалки.

Марія Пригара

2. До яких слів можуть бути перевірними виділені слова?
3. Спийши другу строфу. У кожному реченні підкресли головні члени.
4. Написання яких слів потребує перевірки?

262. Перевір свої знання перед контрольною роботою. Виконай завдання і дай відповідь на запитання.

1. Запиши букви, які позначають м'якість приголосних звуків. Наведи кілька прикладів.

2. Запиши кілька слів. Підкресли в них букви, які позначають дзвінки приголосні звуки.

3. Запиши кілька слів, у яких букв більше, ніж звуків.

4. Запиши три-чотири двоскладових слова, які не можна поділити для переносу.

5. За якими правилами пишуться такі слова: *легкий, листок, знання, розкішний?*

6. Запиши букви, перед якими пишеться префікс *с-*, а не *з-*. Наведи приклади.

7. Запиши кілька прикметників у множині, основи яких закінчуються буквами *н, ш, г, х, ж, ч*.

8. Запиши кілька слів, вимову і правопис яких протягом року тобі допоміг запам'ятати підручник.

263. Прочитай вірш. Вивчи його напам'ять.

КАНІКУЛИ

Червнєве сонечко зійшло,
всміхнулося тихесенько,
повеселішало село,
і річці нашій весело!

Вода лоскоче береги,
а ті сміються квітами.
Мчимо, веселі, у луки —
діждалися канікул ми.

Валентин Стртинський

Дорогі друзі!

Ось і закінчився третій рік вашого шкільного навчання.

Сподіваємося, що наш підручник допоміг вам краще пізнати і полюбити українську мову. Спілкуйтеся нею і влітку з рідними та друзями. Гарних, веселих вам канікул!

Автори

- Вправа 22. Сунічка. Павук. Петрушка. Жук.
Вправа 56. Батьківщина. Бджола. Ім'я. Веселка.
Вправа 91. Льон. Півень.
Вправа 124. Береза. Гриб. Соняшник. Олівець.
Вправа 168. Книжка.
Вправа 177. Шпак.
Вправа 218. Праця.

Дієчне сляво і спів солов'я,
 оні, мальви, жоржини!
 рід діаманта, це — мова моя,
 мова моєї України.
 — матері мова. Я звуки твої
 люблю, наче очі дитини...
 мова українська!.. Хто любить її,
 і любить мою Україну.

Володимир Сосюра

Частина мови	Відповідає на питання	Змінюється
Іменник	хто? що?	за числами (однина, множа)
Прикметник	який? яка? яке? які?	за родами (чоловічий, жіночий, середній); за числами (однина, множа)
Дієслово	що робить? що роблять? що робив? що буде робити? та інші	за часами (теперішній, минулий, майбутній); за родами (чоловічий, жіночий, середній)

Буду я навчатись
 мови золотой...
 У траві веснянки,
 у гори крутої,
 в потічка веселого,
 що постане річкою,
 в пагіня зеленого,
 що зросте смерічкою.

Андрій Малишко

У реченні виступає

Приклади

головним членом
 речення — підметом
 або другорядним
 членом речення

Соловейко в темнім гаї
сонце зустрічас.
 Тарас Шевченко

другорядним членом
 речення

Простелили комбайни
 в безмежному полі
пшеничні полотна...
 Дмитро Чередниченко

головним членом
 речення —
 присудком

На ланах шумить
 колосся...
 Микола Сингаївський

ЗМІСТ

ЧАСТИНИ МОВИ

§ 1. Загальне поняття про частини мови	3
--	---

Іменник

§ 2. Загальне поняття про іменник	10
§ 3. Власні і загальні іменники. Велика буква у власних іменниках	14
§ 4. Рід іменників (чоловічий, жіночий, середній)	23
§ 5. Зміювання іменників за числами (однина і множина)	27
§ 6. Зміювання іменників за питаннями	31

Прикметник

§ 7. Загальне поняття про прикметник. Значення прикметників у мовленні	37
§ 8. Зв'язок прикметників з іменниками	39
§ 9. Зміювання прикметників за родами. Родові закінчення прикметників	47

Дієслово

§ 10. Загальне поняття про дієслово. Зв'язок дієслова з іменником у реченні	59
§ 11. Зміювання дієслів за часами	64
§ 12. Зміювання дієслів минулого часу за родами	73
§ 13. Неозначена форма дієслова	76
§ 14. Написання <i>не</i> з дієсловами	84
ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ЗА РІК	89
Відгадки до загадок	109

Навчальне видання

*ВАШУЛЕНКО Микола Самійлович,
МЕЛЬНИЧАЙКО Олександра Іванівна*

РІДНА МОВА

Підручник для 3 класу

ЧАСТИНА ДРУГА

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Відповідальна за випуск *М. М. Москаленко*

Редактор *І. П. Коваленко*

Художній редактор *Н. Г. Антоненко*

Технічний редактор *М. С. Губар*

Коректори *А. В. Лопата, Н. Г. Сніцарук*

Комп'ютерна верстка *К. П. Дворської*

Здано до набору 06.05.03. Підписано до друку 25.06.03. Формат 70×100/16. Папір офс.
Гарнітура пислярна. Друк офс. Ум. друк. арс. 9,1+0,40 форз. Ум. фарбодіб. 38,66.
Обл.-вид. арс. 5,34+0,61 форз. Тираж 500 000 прим. (1-й авод 1 – 100 000 прим.).
Вид. № 36893. Замовлення № 3-155.

Набір та верстка комп'ютерного центру видавництва «Освіта»

Видавництво «Освіта», 04053, Київ, вул. Ю. Коцюбинського, 6.

Свідоцтво ДК № 27 від 31.03.2000 р.

Віддруковано в повній відповідності з листом наданих готових макетів
у ПАТ «Харківська папірцтова фабрика ім. М. В. Фрунзе».